

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV,
UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110.
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІВЕНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1'60 ЗЛ. *ВА ГРАНИЦЕЮ*: В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИЖИР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VII.

ЖОВКВА, ВЕРЕСЕНЬ 1939 РОКУ

ЧИСЛО 9 (81)

Найперше джерело для вивчення рідної мови.

I.

У кожного народу буває подвійне знання своєї рідної літературної мови, — знання індивідуальне, чи особисте, й знання всенародне. Кожен народ має окремі одиниці, що набувають собі глибокого знання рідної мови, набувають найрізнішим способом: школою, читанням, а найважливіше — самоосвітою. Є особи, що від уродження кохаються в рідній мові й самоосвітою набувають собі глибокого знання. Але це — знання окремих осіб, що не може бути показником знання всього народу.

Для нації надзвичайно важливий рівень знання рідної літературної мови серед усього народу. Народ у цілому звичайно знає найкраще свою живу мову й береже її в своїх приказах, казках, колядах, піснях і т. ін. Але крім цього грамотні одиниці народу знають і мову літературну, а навчаються її зо школи початкової та з читання періодичної преси й книжок. Преса й книжки в кожного народу пишуться тільки мовою літературною, соборною для всіх племен даного народу, хоча б вони були й порожкидані по різних державах.

Всенародне знання своєї літературної мови — це рівень культури нації. Нація, що має цей рівень високим, завжди має сильно розвинену пресу й високу духову культуру, бо вона має подостатку читачів. Ось чому всі нації так ба-

гато дбають про поширення знання рідної літературної мови в найглибші низи, щоб і їх зробити свідомими найперше в справах своєї мови, як найміцнішої підвалини існування нації. Особливо це треба сказати про націю недержавну, в якій вже через саму недержавність може бути обмаль інтелігенції, що дає духовий провід усій нації.

II.

Багато в джерел для вивчення своєї літературної мови: школа, читання творів добрих письменників, радіо. Але поза цим в ще одне джерело не тільки всенародне, але й всесвітнє: Біблія чи Св. Письмо. Всі народи світу звернули на це увагу свою вже багато століть тому, й поклали Біблію в основу вивчення рідної літературної мови. Не зробили цього хіба тільки ми, українці, що ніколи поважно не ставили собі Біблії за джерело вивчення своєї рідної мови. І власне на цьому ми, як нація, багато й шкідливо втратили.

Від давніх віків Біблія була й надалі позостається найбільше читаною книжкою. У культурних народів нема найбіднішої родини, що не мала б Біблії рідною мовою. Напр. Бритійське Біблійне Товариство рік-річно мільйонами ширить Св. Письмо по цілому світові. Народ любить читати Біблію й охоче її купує. Цілий світ дбає, щоб книжки Св.

Письма продавалися по найменшій ціні, а вже Бритійське Біблійне Товариство, що 130 літ видає Біблію на всіх мовах світу, ширить їх по найдешевшій ціні, що дає змогу цим книжкам справді розходитися більше від усіх інших книжок. Цікаво, що навіть українську Біблію Біблійне Товариство ширить щорічно в тисячах примірників по цілому світі. Додаймо до цього, що Св. Письмо видається й окремими церквами та окремими особами, а це дасть нам надзвичайно велику цифру поширення Св. Письма. Жодна інша книжка не шириться так сильно, як шириться Біблія!

Згадаймо ще, що Св. Письмо читається щоденно мільйонам дітей на годинах навчання релігії, читається мільйонам вірних по церквах і т. д.

А це все виразно показує нам, яке це могутнє джерело, Біблія, для навчання своєї літературної мови! Мільйони ж її щоденно читають, і щось же лишається по цим читанні в читачів і від мови. Так, Біблія довгі віки була й тепер полишається наймогутнішим джерелом поширення знання своєї літературної мови в цілому світі.

Тільки ми, українці, не звернули власне на це найменшої уваги!

III.

У всіх народів світу Біблія віддавна була книжкою, на якій росла літературна мова нації. А це вже саме говорить, яке це важливе джерело в розвитку літературної мови кожного народу!

В Англії Св. Письмо рідною мовою починає сильно ширитись іще з XIV-го віку, для чого багато прислужився завзятий англійський патріот Джон Віклеф (1324-1384). Він був перший, що переклав цілу Біблію на англійську мову десь коло 1380-го року. З мовного погляду переклад Віклефа стоїть надзвичайно високо, і з нього цілі віки англійці навчалися своєї літературної мови. Літературна англійська мова виросла, як твердять історики літератури, на зразковій мові Біблії Віклефа, чому його звичайно уважають за патріарха англійської мови, хоч свого часу він був спалений...

Цю саму працю в Німеччині зробив трохи пізніш М. Лютер, що за роки 1519-1534 переклав цілу Біблію на німецьку мову. Переклад Лютерів був високо цінний, — зроблений був з оригіналів, а разом із тим це був переклад дійсно на добру народню мову. Рідною мовою Лютера була центральна німецька мова, яку легко розуміли й інші німецькі землі й яка мала багато даних стати мовою загальнолітературною для всіх німців. До Лютера Німеччина не знала ще однієї літературної мови, — звичайно кожна земля писала по-своєму. Ось через усе це Лютерів переклад став твором епохальним не тільки в богословським розумінні, але й в історії німецької літературної мови. Мова Лютерової Біблії стала загальнонімецькою літературною мовою, особливо з другої половини XVI-го століття, коли ця мова перейшла й до школи. Інтелігенція скоро засвоїла собі цю мову, як мову загальнолітературну, особливо після оборони її таким фахівцем, яким був Опітц. Ця Біблія була дуже популярна й скоро надзвичайно поширилась; то власне з неї німецьке громадянство довгий час навчалось своєї літературної мови. Це була така сторона Біблії, якої ніколи не забуде історія німецької мови.

Біблія Лютерова мала великий вплив не тільки в себе в Німеччині, але й далеко поза її межами, й її почали перекладати на найрізніші живі мови, що в багатьох народів стало основою своєї літературної мови. Так, напр., Кальвінова Біблія 1535 р. сильно прислужилась розвитку французької літературної мови, чому Кальвіна часто звать батьком її.

За новою течією зроблено новий переклад і в Англії, що виконав Вільям Тіндаль десь у роках 1523-1535. Тіндаль попильнував перекладати такою доброю англійською мовою, що довгі покоління навчалися літературної англійської мови власне з Тіндаля.

Таку ж ролю відіграла в Чехії т. зв. Краліцька Біблія 1579-1593 р. р., — перекладачі звернули на її мову найпильнішу увагу, довгі покоління чехів навчалися своєї літературної мови з цієї Біблії.

І т. д., і т. д., — можна б подати ще багато прикладів, щоб показати, що всі культурні народи навчалися своїй літературній мові з Біблії, і що мова Біблії скрізь була найміцнішою підвалиною в розвої мови літературної.

Але ми, українці, не пішли цією дорогою. Може причиною цього було й те, що свій т. зв. старослов'янський переклад Св. Письма ми мали вже від найдавнішого часу, ще від св. Костянтина й Методія. Цей стародавній слов'янський переклад не був для нашого народу зовсім незрозумілий, а це справу нового перекладу не робило в нас пекучою потребою дня. Але широкі маси старослов'янських перекладів докладно не розуміли, і тому й у нас ще з XVI-го ст. появляється низка перекладів Св. Письма на живу українську мову: Переспницька Євангелія 1556-1561 р. р., Євангелія Житомирська 1571 р., Новий Заповіт Негалевського 1581 р., Крехівський Апостол (чи Новий Заповіт) 1560-х р. р. і ін. На жаль тільки, ані один із цих перекладів з невідомої нам причини вдрукований не був, і український народ не мав змоги читати св. Письмо рідною мовою. Це мало надзвичайно шкідливий вплив на розвій нашої літературної мови: ми не витворили собі традиції читати Св. Письмо так, як читали його інші народи, Св. Письмо не стало в нас конечною книгою в хаті, а його мова не стала в нас основою нашої літературної мови. Це була величезна кривда нашій мові та нашій культурі від наших духовних провідників, це була та причина, що аж до останнього часу не дала нам змоги створити спільну соборну літературну мову...

Цю кривду знали й відчували кращі наші сини, й за XIX-те ст. появилася в нас кілька перекладів, але Синод російської церкви, знаючи їх силу для розвитку нації, не дозволив їх друкувати... Десь іще з 1868-го р. перекладом Св. Письма на українську мову став займатися великий український письменник П. Куліш. Видавцем Кулішевого перекладу було Бритійське Біблійне Товариство, що й видало 1887 р. Нового Заповіта, а 1903 р. — цілу Біблію (пере-

клад П. Куліша, І. Пулюя та І. С. Левицького). На жаль, російський уряд не впустив до Росії цього перекладу й український народ і надалі позоставався без Св. Письма своєю мовою... І тільки з 1905-го року, від року першої революції в Росії, стало ширитися в нас Св. Письмо українською мовою, а р. 1906-го Синод навіть сам випустив старий переклад 1860 р. П. Морачевського. На жаль тільки, таке пізніє появлення Біблії рідною мовою традиції читання її в нас не створило, й розвій літературної мови пішов поза нею. В такому оплаканому стані ця справа перебуває й тепер (див. мою статтю: Не маємо каменя наріжного, РМ 1934 р. ст. 131-138), з додатком хіба того, що в Великій Україні читати Біблії тепер зовсім не можна...

Підкреслю тут, що ми з великою шкодою для своєї культури не звернули свого часу належної уваги на переклад Біблії таким великим знавцем нашої мови, яким був П. Куліш (з допомогою Ів. Нечуя Левицького та д-ра І. Пулюя), а це сильно пімстилося не тільки на розвитку нашої літературної мови... У нас була спільна мовна скарбниця, але ми її, немов той лукавий слуга, закопали глибоко в землю...

IV.

Не тільки наш народ, але й широкі кола нашої інтелігенції не знають правдивого змісту Біблії. На Біблію в нас дивляться тільки як на щось чуже, нецікаве, сухе... „Хай Біблію читає собі духовенство, а ми маємо крашу лектуру“... Так говорять у нас, але таке твердження — велике й прикре непорозуміння.

Ціла Біблія складається з книжок найрізнішого характеру й найрізнішого літературного типу. Стиль і зміст самих чотирьох Євангелій такий величний, що він завжди міцно захоплює читача й дає йому глибоку насолоду. Перечитайте відразу, не перериваючи читання, скажемо величного Луку або високоширляючого глибиною Івана, і ви перевірите це мов твердження. Власне незвичайно високий, часто чисто поетичний зміст Євангелій змусив мене пере-

кладати їх ритмічною мовою, щоб навіть їх форма відповідала глибокому змістові.

Біблія в своїй цілості дав високу найрізнішу лектуру, задовольняючи всі потреби нашого духа. В старовину наші предки обходилися читанням головно книг Св. Письма, і воно задовольняло всі їхні потреби, — і вони нерозумнішими від нас не були!... І справді, — перечитайте Дії Апостольські (але все відразу!), — таж це прекрасний опис подорожі, по сучасному — „подорож з пригодами на суші й на морі“! Книга Рут — прегарна новеля з селянського життя. Глибоко повчальна й захоплива повість-роман — Книга Естер. Яке сильне враження робить Історія про щасливого Йосипа (Книга Буття 37. 1-50. 26), Історія про нещасливого Есава (там же 27. 1-33. 20) і т. ін.

У нас зовсім не береться під увагу, що добра третина Біблії — це висока поезія, писана в д. єврейському оригіналі віршами. Віршами написані цілі книжки: Йов, Псалтир, Приповідки Соломонові, Еклезіяст, Пісня над піснями, Плач Єремії та багато місць у пророків. По інших книгах порозкидано багато окремих місць, писаних віршами: Благословення Якова (Буття 49), Пісня Мойсева (Вихід 15. 1-17, Второзаконня 32. 1-43, 33. 2-29), Пісня Дебори (Суддів 5. 2-31), Аннина молитва (1 Сам. 2. 1-10), Плач Давида (2 Сам. 1. 19-27), Давидова пісня (2 Сам. 22. 2-51, = 18-й псалом, 1 Хр. 16. 8-36) і т. ін.

Книга Псалмів — це найвеличніша та найпоетичніша збірка релігійних гімнів, що приносить кожній наболілій душі велику насолоду; в світовій літературі нема поетичнішого твору!

Або: чи в світовій літературі є щось поетичніше над „Пісню над піснями“? Це збірка народніх весільних пісень, що правдивому знавцеві поезії приносить глибоку насолоду.

Укажіть мені в світовій літературі твір, глибший своїм змістом, при одночасній високій поетичності, за Книгу Йова? Скільки роздумувань дав цей твір для дозрілого розуму!

„Плач Єремії“ — плач наболілої душі

за втраченим щастям, плач, зодягнений у високу поетичну форму.

А пророки, особливо огненний Ісаї, скільки вони дають для вдумливого розуму!

Я тут абстрагую від духового змісту зазначених книжок, і звертаю увагу тільки на їхню надзвичайно художню літературну форму, що правдивому знавцеві поезії завжди приносить високу насолоду. А між тим ми цих книжок, поетичних перлин усього світу, не повносили в нас ані до історії літератури, ані до теорії словесности, ані до поетики. На високу літературну вартість цих книжок ніхто в школі не звертає уваги учням, і ці книжки не записані до обов'язкової лектури, хоч вони — перлини в світовій літературі!..

В світовій літературі, напр. у англійців, існують збірки перлин людського духа. Цікаво, що такі збірки, поруч творів Гомера, Шекспіра й ін., завжди дають Книгу Йова або Книгу пророка Ісаї, як найвищі твори, які тільки знає людство.

Цікаво ще підкреслити, що немає ані одного поета чи письменника світової слави, що у-кінці-кінців він не звернувся й до Біблії, як до найчистішої криниці всесвітньої поезії, як до найвеличнішого зразка прози й поезії.

А в нас охоче читають найдурніші „твори“ графоманів, а про недосягну біблійну поезію... й не чували!..

Такий стан цієї справи в нас — дошкульно шкідливий нам, і ми, хоч пізно, а мусимо рятуватися. Мусимо творити традицію читання Біблії. Не повинно бути в нас жодної родини, жодної хати, де б не було Біблії, і де Біблія не була б — поза всім — і книжкою для вивчення своєї літературної мови!

Звичайно, такі побажання вимагають від нас величезної праці, щоб перекласти Біблію на справді класичну українську літературну мову, на таку мову, щоб стала вона зразковою в нашій літературі. Звичайно, така праця вимагає труду цілих поколінь, але український народ може її виконати, в силі виконати, бо вже для цього не мало має!

Англієць R. Lowt року 1753-го пер-

ший звернув увагу на поетичність багатьох книжок Біблії своєю працею: De sacra poesia Hebraeorum, і з того часу переклади на сучасні мови стають усе кращі та кращі. Дійшло до того, що сьогодні в кращих перекладах поетичні книги та окремі місця друкують уже віршами.

Таким чином людство потроху доходить до найвищої й найкращої форми

Св. Письма. Пора вже й нам ставати на цю ж саму дорогу!

А коли ми міцно збудуємо сильну традицію читання Біблії, то вже це стане наймогутнішим двигуном розвитку нашої літературної мови в всенародньому обсязі.

Отож, — усі навчаймося свої літературної мови також і з Біблії!

Іван Огієнко.

Для справи.

Яків хитнув рухом голови на матір:

— Ще саме тоді, як Учитель мав одійти в пустиню, — наша мати прохала, щоб ми — тоб то я й брат — сиділи б біля Нього праворуч і ліворуч, як настане вже Його володарство. Ще й ти тоді...

Зеведеїха полагодила гнота світильні й піднесла від рибальських сітей своє зморщене обличчя. Глиця ж в її руках безпомилково перебирала „очка“ неводу.

— Я, дійсно, прохала... Хіба ж я не мати синам своїм? — зідхнула Соломія. — І чи ж вони за так-собі покинули рибальство? Таж заробіток мали певний, як щире золото! Сам бачиш: хлопці спритні, дужі, як леви!... Ми — старі батьки — нічого не знали й не відали: тільки продати влови... Було й на прожиток, було й про чорний день, і безмавтному було з чого дати... Було, кажу. А от зараз: старий батько сам з хвилями змагався. І в таку хуртовину... А володарство те... очікуване, — ох! — ще коли то воно надійде?!

Говорила — ніби не глицю, а власні думки протягала мереживом сіти. Несумірно довга тіль рибальчиної жінки то скорочувалась, то витягалась на низькій стелі. Немов захвилювався дух Незадоволення, викликаний наріканням.

— От тому ж і я кажу: далі вже так тягти не можна! — перервав мову господині гість, — Юда з Каріоту. — Не хоче Равві виступити одверто? Тож треба Його примусити, поки ще в людях живе надхнення після розмноження хлібів та риб, коли всі кругом раз-у-раз бачуть чудесні зцілення. Чого ж зволі-

катись? Таж в Єрусалимі — всього півлегії, а три тисячі самарян, усі, як один, — на перший заклик ухопляться за зброю...

— Самарян... Чи ж воно годиться, щоб руками поганів... — почав Іван. Але Юда труснув розкуйовдженими, як з мосяжу навиненими, кучерями:

— А чом — ні? Що ж: самаряни — не „ближні“ наші? — кинув з посмішкою. — Мало їх вихваляє Вчитель? Так і нехай ляжуть за справу в першу чергу!

Рвучким рухом пригладив кучері й сягнув рукою до запоясної торбинки, що висіла обіч з каламарем, як носили мандрівні скриби. В Каріоті знали всі, що Юда не був скрибом й усіма ремеслами погорджував однаково. Але мав чималий дар слова, мовою міг запалити серця слухачів, що їх скрізь шукав, потрібуючи завжди спільників на спротив римлянам або на протести проти священників та фарисеїв. З останніми ж і відверто виступав у диспути, немов дійсно вчений скриб, тому й підтримував свій вигляд — книжника.

— Поглянь-но сам, синку: тільки що заквасила. Старий, бач, на ловитві, то й не пекла про себе. А синочки ж мої... чи ж то я чекала такої радості? — прийшли тільки перед обідом, сьогодні. Тож я мерщій напекла підпопельників. Хочеш підпопельного? Свіженькі коржі, дивись! — виймала з-під переверненої миски в попелі печені підгорілі коржі та вигинала їх у пальцях.

Хлопець мовчки хитав головою.

— То й добре. А щоб не дерли горлянки, помастимо їх, — продовжувала Соломія, кладучи на кожного коржа шма-

ток смаженої риби. — Бери, синку, та споживайте на здоров'ячко. Гість бо в дім — то ж Боже благословення в хату... А вже як ті гості — рідні сини, то їм — соколакам...

...— Річ видима, мати віддала б і Месіїне володарство! — трохи іронічно відізався Юда до Зеведеїхи й голосно гукнув на хлопця, що вже відхилив двері, але ніби ще щось згадував: — А ти, хлопче, не напускай нам у хату злих духів з ночі. Бач: мало не загасять каганця, скажені! Зачини двері!..

Фадайя раптом побілів, як молоко, хряпнув дверима й, вирячивши чорні очі, що загорілись, мов свічки, з жахом дивився на Юду. Збілілі губи розтулились, а з кутка хлопцевого рота запухирчала піна.

— Аби ж до бурі встиг повернутись на беріг старий! — зідхнула Зеведеїха. — Так, що ще скажеш, сину... — й урвала.

Згадка про злих духів перестрашила Фадайю. З пронизливим, несамовитим криком він жбурнув від себе Соломіїні подарунки, упав обличчям на підлогу й почав корчитись у перепаді „чорної немочі“. Тіло його вигнулось луком, руки й ноги товкли об долівку.

Юда відскочив до печі, немов від сказаного пса. Бачив різних недужих, бож силу-силенну приводили й приносили їх до Вчителя. Але ж — дужий і міцний силач — Юда не міг звикнути до вияву людських страждань і потворностей. Не почував до каліцтва чи хвороби співчуття, лише огиду або жах. Іван і Яків кинулися до Фадайї, щоб підвести його. Соломія вхопила з жердки темного плаща й накрила всього хлопця. Мовчки, вкупі з синами, перенесла немічного на зложені під стіною солом'яні мати, — постіль Зеведеєвої родини.

Хлопчина враз утих і лежав, немов мертвий. Та нові удари забубоніли в двері. То старий Села, сусід, і кривь виття вітру вчув знаний Фадайїв викрик. Похапцем привітавшись, він припав до сина, уважно оглядав обличчя й обмацував усе тіло.

— Ще ж дяка Богові Авраама, Ісака

та Якова: на цей раз неначе ніде не поранився... Й не потовкся! — Зідхнув з полегшею, але враз почав нарікати: О, Шаддай, скільки вже, скільки разів кидав Фадайю той дух лихий — дух німий і глухий — і в воду, і в огонь, щоб йому заподіяти смерть! Скільки, скільки... Чому кажу: глухий і німий? Таж бо не слухав жодних заклинань і наговорів!... Навіть і в храмі врусалимському священникові, що його закликав, — не схотів назвати свого ймення!

— А чом же ти, сусідо, не приведеш свого хлопця до нашого Равві? — тихо спитався Іван.

Села махнув рукою.

— Хм... чом?! Таж хитрощі диявольські! Коли Равві близько — Фадайя здоровісенький, жвавий, бадьорий, як усі хлопці. Навіть і місячна повінь йому не шкодить. Скільки вже, скільки разів ходив він по римзах, як привід, і на вартовій вежі був, і в Єрусалимі на мійську браму вдирався. А як захворів, — нема близько Вчителя! Де ти Його візьмеш? — І зненацька Села вхопив край Іванового рукава й поцілував його: — Зціли його! — Зіп'яв руки й благально простяг їх до Ісусових учнів. — Зціліть його ви! Знебулись ми з тим небораком... А ви ж таки все ходите з Ним! Чи ж і доси не знаєте Його мудрости? Чи ж не бачите щодня, як Він те чинить?...

Учні переглянулись. Юда відійшов аж під каганець й знову почав уважно роздивлятися у записах у диптихоні. Яків трохи відступив за Івана:

— Спробуй ти, брате! Таки ж бо Вчитель тебе любить найдужче...

Іван завагався, але опанував собою й схилився до немічного. Відкинув набік плаща й нерішуче поклав руки на хлопцеву голову:

— Вийди з нього, духу німий і глухий! Чуєш?...

Соломія обережно відсунула з вогниська посуд із стравою. Щільно накрила всі горщики, щоб лихий дух, виходячи з Фадайї, не увійшов бува в їжу...

В хаті запанувала тиша, лише було чути, як у такт віддихувало п'ять людських грудей. Але ж до того віддиху не прилучався віддих немічного...

— Забороняю тобі мучити хлопця, — промовив Іван. Почекав хвилинку й додав: — Наказую тобі, духу лукавий і лихий, силою слова Вчителевого!...

З-під Фадайїних повік викотилася велика сльоза й тихо поплила вздовж обличчя, до якого верталася барва. Хлопець зідхнув, однак не поворухнувся.

— Дяка Всемогутньому. Очунює! Приходить до тям дитина! — прошепотів Села. — Як ласка, допоможіть мені з ним додому...

Яків узяв хлопця за голову й під плечі, Села, притримуючи ліктем підпопелюшники, що Зеведеїха вже підсунула під руку сусідові, тримав немічному ноги. Іван відчинив двері.

Юда сховав у торбу таблички й знову заходив по хаті. Спинився біля Івана, що сперся чолом на руки.

— Не вийшло, Іване?!... Отож бо й воно! І не злічимо, і хлібів не розмножимо, й шеклів з моря не виловимо... Марна надія!... Нам треба перейти до чинів звичайних. Ми — не боги й не анголи. Звичайні римські раби, — й нічого більше! Тож і наша зброя, знову кажу, — не чуда, а повстання, хитрощі, зрада й підступ... Бо ми, кажу, раби. Раби для всіх: Римові, священикам. Тому нам вільно все, що на добро справи...

Раптом Юдине серце затремтіло, як риба у верші, а думкою мигнула, мов чорна ластівка, стріла ненависти: — „Звуть мене злодієм! Так що ж? Хіба я краду не для справи?“ — І ще з більшим пересвідченням повторив уголос: — Тільки так: підступом і зрадою! В бою мусить бути однакова зброя. Я за тим, щоб і Вараву приєднати до нас. За ним піде народ!...

Іван і Соломія мовчали.

— Не вірою, не сподіваннями „володарства Божого“, що „в нас самих“, — ще запальніше продовжував Юда. — Досить уже мрій! Треба сполягати на дійсну силу!...

— Ні, цього не прихилиш до філософічних шукань. Його не захопить „Логос“, — зо смутком помислив Іван.

А Юда поклав обидві руки на Іванові рамена й поривчасто кидав просто в обличчя:

— Нехай уже Петро... нехай старі... що вони тямлять на творінні закладів нового життя?!... Але ж ви, хоча й селюхи, особливо твій брат, — але ж ти, Іване, що знавешся й на чужинній мудрості, ти мусиш стати при мені! Кажу вам: ти й Хома мусите мене підтримати, поки ще в час, бо дуже швидко можна програти все. А візьмемось по-людському, — виграємо!... Матусю! — звернувся до Соломії, — кажи їм, таки ж ти мати синам своїм!... Не можемо не виграти...

Впустивши за собою дужий подих вітру, ввійшов у хату Яків.

— А батька все ще нема! — змінила журливі думки Зеведеїха на нову тривогу. — Не можна далі чекати з вечерею...

— А що ж Учитель? — сумно спитав Іван.

— Це вже востаннє Він іде до пустині. Тепер уже ми самі постановимо Його „за володаря“ у „володарстві від світу цього“. А тоді й ваші бажання сповняться! — відповів Юда, легенько посміхнувся, попрощався й зник у пільмі.

— Куди ж? Куди? — гукнула вслід Зеведеїха. — А вечєрати?

— Таж не тільки самим хлібом живе людина, — кинув вітер у хату розтріпані гостеві слова.

— Як же там Фадайї? — ще новою турботою наливалось серце матері синів Зеведеєвих. — Може б по вечері пішла та ще трохи пострашала б того духа?

— „Цей рід вигониться тільки молитвою й постом!“ — замислено відповів Іван.

— А де? — захвилювалась Соломія. — Де ж таки, сьогодні — піст? Мало ви напустилися в мандрівках!... Таж вас і не пізнати, так посхудали на тих самих неварених пшенишних зернах! Ні, ні, що руки материні вам наготовили, — гребувати не личить! — і накладали на коржі найбільші шматки риби. — Чи ж я не мати синам своїм!... Споживайте в спокої... А ось і фіги, й дактилі — чорні й прозорі, мов медом налиті...

— А Равві ж робить це так легко... Тільки положить руку... — хвилювався Іван.

— Та годі вже тобі, синку! Не турбуйтеся, діти лоня мого, тим, чого вам не дано чинити...

— А Юда таки зовсім пішов? — згадав Яків.

Зеведеїха махнула рукою:

— Таж він завжди такий: як молоко те на вогні, все б кудись утівав, усе квапиться. Кажуть, що мало коли й спить. Самі турботи...

— І самі слова! — додав Яків. — Не лежить до нього моє серце. Я навіть за тим, щоб попередити Вчителя...

— Таж попереджали! — відказав Іван.

— Ну, й що? — спитала Зеведеїха.

— Одна відповідь: — „Я знав, кого вибірав“... (Кінець буде).

Мелік.

Наталена Королева.

Психологічна основа повстання здрібнелих і пестливих слів.¹

9. І відносини людини до звірят втварили здрібнілі й пестливі слова, й то не тільки в відношенні до домашніх, освоенних звірят, але й до диких, неосвоенних. Розуміється, що на першому місці стоять тут назви молоденьких звірят, бо й до них ми відносимося, як і до дітей, з більшим чуттям, тому маємо, напр.: телятко, теляточко, лошатко, лошачок, лошичка, котятко, курятко, циплятко, ципця, гусятко, качатко, пацятко, поросятко, голуб'ятко, а далі й воронятко, перепелятко, орлятко, орленя, вовченя, левеня, слонятко, медведятко і т. д. У дитячих байках являються: лисичка-сестричка й вовчик-братик і т. д., бо байки для дітей, а крім цього вони стають до помочі дітям у лихих пригодах.

Зате гадючка, це щось гірше, як гадина, бо тут здрібнілість згущує злу прикмету. А в пісні: „Коло мого серця гадиночка в'ється“, то цей чуттєвий тон, уложений в слово „гадиночка“, відноситься до того, хто терпить, а не до гадини.

Уживаємо: жайворонок, зозуленька, зозулечка, зозулька, соловейко, соловейчик, ластівочка-щебетушка і т. п., бо жайворонок — це Божий співак, товариш рільника; зозулька кув нам долю, й кожний до неї примилується; соловейко — повірник закоханих, а ластівочка приносить із теплих країв „весну гошу“. Зозулькою називаємо й нашу вибрану перед вінчанням, а опісля... інакше.

А навіть сама назва: пташок, пташеч-

ка, пташинка, пташка, пташиночка і т. д., це здрібнілі назви улюблених птахів.

Кінь для козака — це коник, кониченько — вірний друг, що один одного розумів. Круторогий волик для чумака, — це його кормитель.

З риб нам знані оселедчик, бо хоча солоний, не коштує „солоні гроші“; пстружок, бо смачний, а рибка, рибця, рибчина, рибонька — це може бути й дівчина, як про це співається в пісні: „Дівчино, рибчино, щебетушко моя, ви-йди, ви-йди що скоріше до вікна“, або: „У беріжку, у ставку білля прала дівчина, плескалась, як рибчина, та й упала в став небога“.

Але порівняння дівчини з рибою (пор. Backfisch) — не дуже вмісне. Tertium comparationis patet.

10. Ласкавість, милосердя та уважливе відношення до хорих втварили теж багато здрібнелих слів, бо хорий, немічний, як і дитина, потребує серця, опіки й ніжності здорових, й то не тільки тих, що з обов'язку коло немічних ходять, як лікарі, сестри милосердя, але ще більше від своїх кривних, споріднених, близьких.

11. Евфемізм — це рід метонімії, це поетичний троп, що в ньому чуттєвий, емоціональний чинник стоїть на першому місці. Наросток прикметників, що ними ми хочемо висловити навіть злу прикмету людини, це: *-енький*. Ми кажемо: глухенький синок, кривенька дочечка, горбатенька дитинка, бліденьке личенько, коротенька ніженька, але ми вказуємо не тільки на прикмету сина, доньки і т. д., але хочемо тим, що їм

¹ Докічення. Дяв. РМ 1939 р. ч. ч. 5-8.

це говоримо, виявити й наше співчуття. Нашою ласкавістю ми хочемо поменшити їх каліцтво, додати їм сили легше зносити своє каліцтво, бо така їх доля.

Або якщо кажемо: скупенький батенько, п'яненко мати, дуренький дідусь і т. д., то цими здрібнілими словами ми бажавмо прикрити їхні хиби, щоб не нарушити їх поваги, авторитету, бо цього вимагає від нас церква й народня традиція.

12. Багато здрібнілих слів витворили промовці, купці, агітатори, політики, жебраки, священники, письменники і т. і., що в своїх промовах, рекламах, проповідях, проханнях і творах стараються свідомо витворити прихильний настрій та викликати сприятливі почування в тих, що до них вони промовляють, або для них пишуть, щоб скути своїх слухачів в одну громаду, в якій запанувала б одна думка, одна воля, одне хотіння, що їх носить у своїй душі промовець, агітатор, духовник або письменник.

А якщо котрийсь із наростків, напр. *-енький*, що викликає в нашій душі красу, милосердя, ласкавість і т. д., вже зблідне, стратить на своїй чуттєвій вартості через обіг, то повстають новотвори з наростком *-есенький*, *-ісінський* і т. п., щоб скріпити чуттєвий відтінок і привернути йому попередню вартість, бо слово, як гроші, через обіг тратить на дійсній вартості.

VII. Кінцеві завваги.

При кінці наших міркувань — короткий їх перегляд.

Ми підкреслили, що психічна сторінка нашого мовного думання висувається на перше місце та що чуттєвий чинник у розвої нашої мови причинився витворити здрібнілі й пестливі слова.

Розглянувши словотвірну будову здрібнілих і пестливих слів, пошукували ми причин повстання цих слів, і переконалися, що першу ролу в творбі здрібнілих і пестливих слів відіграють жінки, бо їх психічне життя глибше опановує чуттєвий настрій в відношенні до дітей.

Крім словотвірної будови здрібнілих і пестливих слів, в ще й інші середники, що з них можемо робити висновки відносно почуття того, хто говорить.

Найперше годиться тут зазначити, що звукам рідної мови загалом надаємо більше чуттєвої вартості, як звукам чужих мов, бо рідна мова вже в своїй зверхньо-звуковій формі містить у собі в більшому ступні чуттєвий первень. Навіть слова, що мають однакове значення, як, напр.: чоловік, homo, *члвк*, uomo, homme, Mensch, *żmógús*, ember, *człowiek* і т. д. викликають у нас відмінні враження. З цієї причини переклади ліричних творів дуже тяжкі. Тому теж у хвилі, якщо переповідаємо чужу думку, часто наводимо її в оригіналі.

У словах рідної мови ще більше пробивається чуття, бо слова викликають у нас уже почуття любови, приязні, ніжності і т. д., але й страху, тривоги, жаху, відрази, обурення, сорому й т. д. Слова, напр.: гарний, чудовий, прекрасний і т. д., приятель, друг, товариш і т. д. будять у нас інші почування, як поганий, мізерний, обридливий, ворог і т. д.

Будова речень теж указує на наш чуттєвий стан. Інакше буде речення людина, що оповідає спокійно про буденні справи, а інакше самовидець якогось нещастя, пожару, війни і т. д. Звідси й походять: вигуки, клички, рівноважники речень та вривчасті речення.

А вкінці й тонація та модуляція голосу при виголошуванні мови віддає наші почуття в хвилі її виголошування.

Література. 1. Gawroński Andrzej: Szkice językoznawcze, W. 1928, стор. 199-217. 2. Ориєнко Іван, д-р: Складня української мови, РМ 1939, ч. 2, стор. 63-76. 3. Ogórowski Emil, dr.: Studien auf dem Geb. der ruthenischen Sprache, Lemberg 1880, стор. 106, § 33 і 34. 4. Огошовський Омелян: Граматика руского языка, у Львові, 1889, стор. 63-4, § 134. 5. Сімович Василь, д-р: Граматика української мови, Берлін, 1919, стор. 116-119. 6. Сольчаник Володимир: Здрібнілі та пестливі іменники в народніх піснях Дрогобиччини, Дрогобич 1928, стор. 3-18. 7. Smal-Stockyj Stephan, dr.—Gartner Theodor: Grammatik der ruthenischen (ukr.) Sprache, Wien, 1913, стор. 126, 141. 8. Смал-Стоцький Роман: Значення українських прикметників, Варшава, 1926, стор. 44-68. 9. Смал-Стоцький Роман, д-р: Нарис словотвору прикметників української мови, Прага 1923, стор. 14-74. 10. Смал-Стоцький Роман: Примітивний словотвір, Варшава, 1929. 11. Szober Stanisław: Zarys językoznawstwa ogólnego, Warszawa, 1924, стор. 179-189.

Яворів.

І. Велигорський.

Український літературний наголос.

3. Іменникова енкліза в українській мові.

Наголос на приставці.

§ 81. Українська мова має в своїм наголосі надзвичайно цікаве явище, — в певних випадках у приставкових словах наголос конче переходить на цю приставку. Такий перехід наголосу на приставку (чи на прийменника) звано енклізою, напр.: кут^ок — закуток, на ніч, об землю і т. ін. Докладніше про це див. § 292: енкліза.

Приставкова енкліза сильно поширена в українській мові по всіх її говорах, правда — менше в східних, значно більше в говорах західних. Відома вона по пам'ятках уже з XIV-го ст., а де далі, число її все росте та росте. В східних говорах правильному розвоєві цього явища сильно заважає мова російська та зросійщена вимова церковнослов'янська, що цього явища в наголосі не знають у такій мірі, як мова українська.

Слово з приставкою — це, власне, складене слово-зріст, а вони, як побачимо далі в § 92, завжди мають наголос на першій частині зросту, цебто тут збігаються такі акцентові форми, як задум і злодій.

Усі слова з наголосом на приставці звичайно мають наголос нерухомиї, цебто при відміні слова наголос свого місця не міняє.

Приставка, додана до йменника з наконечним наголосом, часто перетягує наголос на корінь, хоч сама наголосу не приймає, див. § 96.

§ 82. 1. Двоскладові йменники чоловічого роду, складені з приставки та односкладового корінного слова (найчастіш — дієслівного, рідше йменникового), звичайно мають наголос на приставці. Це дуже часта стара притаманна форма наголосу в нашій мові, цінна особливо тим, що в мові російській вона мало знана. Так вимовляється в нас велика сила слів (в більшості вони — з абстрактним значенням), — майже кожна приставка, складаючи з коренем ймен-

ника, приймає наголос на себе. Подам тут тільки частину таких слів:

бездик, безкрай, безлад, безлік, безліч, безсмак, безсуд, безтям, безум, безух, безцін, вибір, вибір, виблеск, вибриск, вибух, вивар, вивід, виворот, вигін, виграш, вигук, вивані, визиск, вивід, виклад, виклик, викуп, вилім, виліт, випис, виплід, вираз, вирок, вистріл, витвір, вихід, вихрист, відгук, віддих, відділ, віданск, відляск, віддопис, відпуст, відчит, добір, довід, догляд, дозвіл, допит, допит, досвід, дослід, дотеп, дотик, доторк, забаг, забіг, задум, заклик, замір, замок, закрут, зазов, заїзд, закид, заклад, заклик, запал, запах, запис, заплід, запуст, зарис, вісів, віспіс, вісув, захід, забіл, нагляд, нагвіт, над'їзд, надмір, надпис, навуку, наїзд, наймит, шаклад, наклеп, шамір, шамула, шипад, шипис, шипрям, шисип, шистрій, шатовп, шачерк, шашепт, обіг, облік, обмін, образ, обрис, обслід, обстріл, обсяг, обхід, об'яв, обид, огляд, огріх, одуд, одур, оклик, опад, опал, опар, опис, опстрах, отвір, осміх, пагін, пазур, парост, пасерб, перебіг, перегляд, передвік, переділ, передрук, переказ, переклад, переклик, перекуп, перелік, перепис, перепит, перепуск, переспів, перетин, пересип, перестрах, перехрист, підкид, підклад, підмет, підпал, підпис, підступ, побит, побут, поверх, повід, погреб, поділ, подив, подих, подзвін, погірб, погляд, позір, позов, поїзд, поклад, покорм, покруч, полог, полоз, помин, попит, порух, посаг, послух, посміх, поспіх, поступ, постріл, посуд, потяг, похід, почет, пояс, правуку, прадід, пралев, праліс, пращур, предмет, привід, придих, призвід, привіл, призов, приклад, прилад, припис, приріст, присмак, приспів, прістрій, пріступ, прісуд, прітиск, провід, продаж, прогріх, роділь, пропуск, проруб, простір, протопп, протор, протят, розбрат, розвід, розвіз, розвій, розгін, розгляд, розділ, роздріб, роздум, роззаів, розказ, розквіт, розклад, розлад, розмах, розмин, розміш, розмір, розпад, розпал, розпач, розпис, розпит, розплід, розпуск, розрух, розсвіт, розсип, розслід, розстріл, розсуд, розтрус, розум, розцвіт, розчин, розпуск, сүмнів, удій, усміх, успіх, устрій, уступ, утвір, утиск, ухил і сила т. п.

2. Ті слова жіночого роду, що вдавнину закінчувались на м'яку приголосну, але з бігом часу втратили цю м'якість, чому стали словами чоловічого роду, так само мають наголос на приставці: ви-, за-, під-, на-, розпис, продаж, проруб, розпач, об'яв і т. ін., пор. § 85.

3. Слова на -мисел повстали з давніх на -мисль, а тому всі вони відносяться сюди: прбмисел, замисел, дбмисел, вимисел, пбмисел, рбзмисел, намисел.

4. Слова з повноголосним коренем відносяться, звичайно, сюди, бо їх повноголосна форма вдавнину була одно-

складова (§ 2): *заколот, наголос, різголос, поголос, похорон, вимолот, на-молот, і т. ін.: ви-, від-, за-, на-, пово-рот, так само: пере́ворот, хоч часто го-ворять зросійська перево́рот.*

5. Заперечка *не* в цім випадку так само приймає наголос на себе: *не́біж, не́від, не́вір, не́крут, не́лад, не́люб, не́смак, не́ук, не́христ і т. ін.*

6. Коли приставка складається з двох прийменників, то наголос падає на дру-гий: *запрóдаж, здóгад, розпóділ, роз-прóдаж, спóмин і т. ін.* Так само й при *не*: *недóбір, недóгляд, недóлік, недóрид, непóслух, непóтріб, нерóзум, занéпад і т. ін.* Але приставка *ви-* й тут при-ймає наголос на себе (за § 90): *вінахíд; також сýпровід.*

7. Ця послідовна притаманна система нашого наголосу з бігом часу стала сильно хитатися, бо її руйнували і свої фонетичні зміни, і чужі впливи. Най-перше з цієї системи стали виломлю-ватися ті слова, що мають у корені *і* з *о* чи *е*, — ці слова мають великий нахил наголошувати відкритий склад, що має *о* чи *е*. Утворилася нова група серед цих слів: в назовному (при *і* в корені) наголос на приставці, а по всіх інших формах — на коренному *о*, *е*. Це слова: *дóбір* — з добóру, *недóбір* — з недо-бóру, *зálім* — залóму, *зálит* — залéту, *на́стрій* — настрóю, *об́хід* — обхóду, *пó-зір* — позóру, *пóхід* — похóду, *рóзвід* — розвóду, *уд́ій* — удóю, *спóкій* — спокóю (§ 68. 2 б).

Це перенесення наголосу з приставки на корінь у слів на *і* (з *о*, *е*) за зако-ном аналогії допровадило до того, що й назовний відмінок деяких слів на *і* став вимовлятися з наголосом на ко-рені.

Сюди належать оці слова: *відлét, відхíд, до-ві́р, докі́р, дохíд, залíм, загíн, застíй, набíй, на-ві́й, напíй, напíр, облíг, обрíк, окíп, окрíп, опíй, перебíй, перебíр, перевíд, перевíз, перегíв, пе-регíній, перекíр, перекрíй, перелíг, перелíм, пе-релíт, перепíй, перехíд, перечíс, підхíд, побíр, покíс, поклі́в, помíст, постíл, потíк, привíз, при-звíр, прилíт, приплíд, пристрíй, прихíд, проклíв, пролíм, пролíт, пропíй, прохíд, розбíй, розбíр, розгíв, убíр, увíз і т. ін.*

Такий стан речі легко витворює ак-центові дублети.

Пор., напр., у М. Старицького, Поезії: *за́пал*

290, але: *запа́лу* 68; у Новому Заповіті 1355 р.: *отро́к*, але: *отрока́* 26 б. 61. 73, *отро́й* 31. Ча-сто *кажуть* *на́стрій* — з настрóю і т. ін.

8. Були ще й інші причини, що сильно розбивали закона про українську при-ставкову енклізу, а серед цих причин сильними були впливи зросійщеної цер-ковної вимови та самої мови російської, що такого наголосу звичайно не зна-ють. Ось через це утворилася показна група слів, що з бігом часу втратили свій приставковий наголос.

Це будуть слова: *від'ї́зд, відві́т, відлі́в, від-лóm, відплíв, відча́й, за́жиг, зако́н, замéт, запо-ві́т, зарíа, нава́р, нака́з, наме́т, наро́д, обíд, об'-їзд, перево́рот, переї́зд, перелю́б, переля́к, пере-мі́р, переполо́х, перерíз, погрóm, пожа́р, порíв, посóл, почíп, потóп, престóл, привíт, приї́зд, прийо́м, пристрíт, прої́зд, пролі́в, проро́к, роз'-їзд, розко́л, розря́д, собóр, упíв, уря́д і т. ін.*

Як бачимо, серед цих слів немало слів церковних та російських: *завóд, зако́н, нака́з, наро́д, перево́рот, погрóm, потóп, престóл, прийо́м і т. ін.* Цікаво, що слів із приростком *ви-* серед цих слів нема (див. § 90).

Подібних слів, що мають накорінний наголос, словники наші подають зви-чайно багато, але в живій народній мові їх значно менше, — жива мова, особ-ливо по західніх говірках, докладніш до-тримує приставкового наголосу. Вза-галі ж треба підкреслити, що в цій групі слів часто маємо наголос неусталений, через що легко повстають подвійні фор-ми: *перелéяк*. Власне ця група слів ви-разно показує нам, що ми мусимо конче прагнути до уодностайнення свого лі-тературного наголосу, — без цього роз-губимось в подвійних та потрійних формах.

Цікаві слова *закон і народ*, — за впли-вом мови церковної (а почасті й росій-ської) в літературній нашій мові заще-пилася вимова *закóн і наро́д*, хоч наші архаїчні говірки та старі пам'ятки зви-чайно знають *за́кон, на́рид*.

Защепилася літературна вимова *уря́д*, але й вимова *у́ряд* іще не рідка.

Розрізняємо: *за́мок, за́мку* — палата, і *замóк, замка́* — колодка. Західні го-вірки цього розрізнення не знають, зву-чи й колодку *за́мком*.

Вимовляємо: *погові́р, загові́р, наго́-вір, але: при́говор, ві́говор*.

Слово *образ* ув однині має нерухоми́й наголос, але в множині буває залежно від значення: а) уява, постать: всі *образи, образів*, і б) ікона: *образи, образів*.

Приставка йменникова екліза — це надзвичайно важливе явище нашої мови, явище, що вирівнює нашу мову серед усіх слов'янських мов, що не знають цього явища так послідовно, як мова наша, а тому подам приклади на нього в наших історичних пам'яток.

Перенесення наголосу на приставку в двоскладових словах чол. роду відоме нам із найдавнішого часу, але здавнишу це явище було дуже не часто й обмежене. Так, у Новому Заповіті київського митр. Олексія 1355 р. подібних наголосів зовсім мало: в *ісмыслъ* 120 б, *ісмысли* 126 б, *образ* 12 б, *образы* 63, *островъ* 67. 151 б, *въ островъ* 79 б, в *пѣдвнзъ* 39 б, *пѣмыслъ* 96. 106, *пѣмысли* 20, *пѣслухи* 59 б, *рѣзоум* 130. 131. 139 б, *рѣзоума* 100. 106 б. 138, *рѣзоумоу* 130 б, в *рѣзоумѣ* 90 б, *рѣзоумы* 117 б, *оухода* 150. Навпаки, випадків, коли приставка ненаголошена, у цім пам'ятнику дуже багато: *встога* 155 б, *на встоцѣ* 3 б, *взраста* 126. 147, *взрастоу* 88, *о взрастѣ* 135 б, *завѣта* 24, *законѣ* 100 б, *закѣна* 4 б, *закѣноу* 74, *закѣномѣ* 81 б, в *закѣнѣ* 145 б, *закѣны* 146 б, *залогѣ* 116 б. 125, *наврагоу* 114 б, *извѣта* 49 б, *искоуѣсь* 112, *о исходѣ* 147 б, *народѣ* 66, *народа* 45. 17, *народоу* 43 б, *о народѣ* 9 б, *народом* 8 б. 39 б, *народи* 31, *народы* 6, *недугѣ* 31 б, *оградѣ* 51 б, *во оградѣ* 51 б, *оплата* 125 б, *обрѣци* 102, *отвѣтъ* 80, *отвѣта* 51, *о отвѣтъ* 38, *порока* 25 б. 76. 146, *потѣка* 50 б, *при потѣпѣ* 54, *подпѣръ* 93 б, *предѣлы* 20, *прілога* 17 б, *раздѣры* 107 б, *раскола* 113 б, *смѣслъ* 103, *соблазѣнѣ* 10. 104 б, *соблазѣна* 89, *соблазѣноу* 84, *соблазѣном* 10 б, *соблазѣны* 107 б, *свѣтъ* 61, *свѣта* 144 б, *сооуза* 34 б, *оужаса* 60, *въ оужасѣ* 66. 75, *оурѣде* 4 б, *оурѣди* 109 б і т. п.

Але, зачисляючи в XVI-го ст., число слів із наголошеною приставкою сильно збільшується. Так, у Острівському Збірнику 1588 р. знаходимо: *възрасту* 17, *вмыслѣвъ* 37 б. 30, *законѣ* 2. 5. 11. 14. 19, *закѣна* 1 б, *закѣноу* 23 б, *закѣномѣ* 19 б, *въ законѣ* 16 б, *закѣны* 94, *западѣ* 8, *заходу* 5, *народ* 19 б. 116, в *островѣ* 36 б, *подвиг* 13, *пѣкормѣ* 24, *пѣкормомѣ* 17, *пѣмыслѣ* 127 б, *пѣмыслѣмѣ* 94, *прѣмень* 57 б. 70, *прѣмыслѣм* 14, *рѣзрухы* 22 б, *рѣскошѣ* 112 б, *оумислѣ* 99, *оурѣдомѣ* 34 б і т. ін., але поруч того маємо: *въсходѣ* 12, *законѣ* 94 б, *закѣноу* 95, *закѣномѣ* 61. 94, *закѣны* 87 б, *народѣ* 18, *народа* 15 б, *народу* 18, *народѣве* 14 б, *народы* 7, *народѣвъ* 9. 10. 15, *въ народѣвъхъ* 7 б, *потѣпу* 17 б, в *роздѣле* 98, *розрѣховѣ* 22 б, *сѣблазѣнѣ* 45, *оужасѣ* 14, *оумислѣ* 11, *оумислу* 102, *оустѣвъ* 19, *оурѣкъ* 39 б і т. ін.

Те саме явище бачимо й по дальших пам'ятках, але число слів із наголошеною приставкою все зростає. Так, у Словнику Л. Зизанія 1596 р. маємо: *дѣводѣ* 14 б, *дѣвѣпѣ* 13 б, *зѣказ* 24 б, *образѣ* 1 б, *ѣкрѣк* 17 б, *пѣкорм* 3 б, *пѣсох* 12 б, *подвигѣ* 24 б, *рѣзум* 6 б, *оутѣск* 23, але: *въздѣхъ* 7, *закѣнѣ* 1 б, *извѣргъ* 15, *убиръ* 7 б. Стратинський Службник 1604 р.: *законѣ* 294, *закѣна* 212, *закѣном* 296, *народа* 46, *народомѣ* 470; по

възгласѣ 258, *въздѣха* 366, *въздѣхомѣ* 147, *въздѣоухи* 327, *воздоухѣвъ* 113, *варѣка* 537, *отпустѣ* 69, *отпоуста* 220, *отпусту* 69, *отрѣкъ* 120, *потѣпа* 323, *прѣмыслѣм* 537. Учительна Євангелія 1606 р.: *закѣнѣ* 10, *закѣна* 9 б, *въ законѣ* 9, *недугѣ* 15 б, *недугѣмѣ* 2, *народѣ* 2. Требник Стратинський 1606 р.: по *закѣнѣвъхъ* 6, *недоугѣ* 19 б, *недоуга* 14, *недоугомѣ* 28, *въздѣохъ* 27, *отпоустѣ* 9 б. Учнт. Єванг. 1619 р.: *закѣнѣ* 7, *народѣ* 3.

Словник П. Беринди 1627 р. переповнений такими словами: *вѣкладѣ*, *дѣводѣ*, *зѣводѣ*, *зѣгомѣ*, *зѣказѣ*, *зѣкладѣ*, *зѣконѣ*, *напой*, *напис*, *народ*, *островѣ*, *пѣвод*, *пѣкрык*, *пѣспѣхъ*, *пѣстрах*, *прѣкладѣ*, *прѣступѣ*, *рѣзрухѣ*, *рѣзумѣ*, *рѣсказ* і т. ін. „Скарбниця“ 1676 р. І. Галитовського: *зѣворот*, *напис*, *пѣводом*, *пѣворозѣ*, *пѣкарѣмѣ*, *рѣзуму*, *непрѣятѣли* і т. ін.

Київ. Часослов 1626 р.: *законѣ* 17, *закѣна* 16 б, *народомѣ* 259, в *народѣ* 288 б, *недугѣмѣ* 233, *недуги* 228, *образи* 248, *отрѣка* 59 б, *отрѣку* 166 б, *отрѣци* 236 б, *помѣщѣ* 138, *оужасѣ* 56. Київ. Службник 1629 р.: *закѣна* 99, *народа* 48. Апостол 1630 і 1639 р. р.: *въздѣхъ*, *законѣ*, *закѣна*, *въ законѣ*, *народѣ*, *народа*, *народу*, *народомѣ*, *наrody*, *остров* 30. 31, *отрѣкъ* 43, *потѣпѣ* 66, *сѣблазѣнѣ* 105. Апостол 1630 р. р.: *законѣ* 17, *закѣна* 84, *закѣноу* 42, *закѣномѣ* 84, *заходѣ*, *народѣ* 18. 34, *недугѣ* 42, *недуги* 51, *отрѣка* 8. 12, *прѣкладѣмѣ*, *оужаса* 7. Київ. Тріодь 1631 р.: *законѣ* 99, *закѣна* 124, *закѣноу* 162, *закѣномѣ* 9, *народѣ* 24, *народу* 125, *сѣблазѣны* 49, *возгласѣ* 232, *по возгласѣ* 290, *отрѣка* 148, *отрѣкомѣ* 3, *отрѣци* 33, *отрѣки* 85, *ужасѣ* 197, *оужасѣмѣ* 146. Київ. Учительна Єванг. 1637 р.: *вѣкладѣ* 51, *законѣ* 15, *закѣноу* 24, *зѣмыслѣ* 9, *наимѣнѣ* 29, *наимѣнѣтовѣ* 17, *народа* 104, *народѣве* 4, *ѣболокъ* 44, *образѣ* 79, *ѣписѣвъ* 67, *пѣкарѣмѣ* 30, *пѣступѣ* 57, *прѣкладѣ* 6, *прѣкладами* 7, *рѣзумѣ* 20, *рѣскошѣ* 21, *рѣспѣчѣ* 19, *воздѣхъ* 21, *роздѣлѣ*. Львів. Єванг. 1644 р.: *законѣ*, *закѣна*, *закѣноу*, *въ законѣ*, *народѣ*, *народа*, *народу*, *народомѣ*, *народи*, *недугѣ* 204 б, *недуга* 247, *недугѣмѣ* 316, *недуги* 202, *отрѣкъ* 193 б, *отрѣка* 187 б, *сѣблазѣномѣ* 260, *ужасѣ* 205 б. Львів. Тріодіон 1664 р.: *обрѣкъ* 72 б, *отпустѣ* 155. Ключ Розуміння 1665 р.: *законѣ* 14, *народѣ* 10, *наrody* 17 б, *народѣвъ* 176, *прѣкладѣ* 41, *рѣзумѣ* 16 б, *наметѣ* 19. „Месія“ 1669 р.: *подметѣ* 99. „Зерцало Богословія“ 1692 р.: в *народѣ* 9 б, *народѣвъ* 16, *пѣкарѣмѣ* 21 б. „Отче нашѣ“ 1709 р.: *закѣн* 18, *закѣны* 33, *оужаса* 9. Супраський Словник 1722 р.: *законѣ* 8 б, *народѣ* 14 б, *ѣблакъ* 30, *пѣдругѣ* 18, *прѣчетѣ* 20 б, *прѣшлецѣ* 21, *сѣсецѣ* 24, *ужасѣ* 28, *въздѣхъ* 5, *възрастѣ* 5, *извѣргѣ* 9 б, *недугѣ* 15 б, *отрѣкъ* 31, *пѣслѣхъ* 18 б, *пѣставѣ* 18 б, *прѣвѣракѣ* 20, *прѣвѣракѣ* 20 б, *прѣмыслѣ* 21, *сумѣракѣ* 25 б, *урѣдѣ* 28 б, *юрѣдѣ* 32.

Нова література на вимова відбиває гольно східноукраїнську живу мову. „Енеїда“ 1809 р.: *народ* IV. 3. 40, *похорѣн* 21, *прѣказ* 12. „Кобзар“ Шевченків: *зѣводѣ* 278, *закѣноу* 6, *про запѣс* 477, *народу* 251, *ѣбух* 427, *перелѣг* 151. 567, *поговѣр* 448, *пѣвшуки* 251, *пѣрадѣв* 251, *прѣстѣлові* 180, *рѣзуму* 461. „Ч. Р.“ Куліша 1857 р.: *бѣзмѣн* 71, *вѣкуп* 20, *закѣн* 272, *закѣноу* 288, *у законѣ* 288, *про запѣс* 128, *зарѣкъ* 66, *на*

ваході 203, звичай 128, звичай 123, по зничайю 338, народ 42. 82. 83. 87. 94. 96. 295. 332. 352. 418, народом 190. 267, недругів 12, обору 14, обух 402, отвіт 88, підпис 101, на поводи 115, погляду 181, поглядом 128, погреб 105, поклик 217, посвист 248, похорош 329, похорони 308, на похоромах 307, пригороди 195, приступ 66, приступу 224, притиском 167, розуму 123, розумом 14, уклад 110, уряд 15, уряду 29. 270. Куліш: „Отелло“: звичай 15, звичай 34, позив 23, посел 24, посміх 22. „Поезії“ Старицького: домисел 82, закон 120, закут 42, запал 290, запалу 68, народ 28. 71, в народі 1, подиву 84, похід 124, похорошу 34, розлад 1, в розпалі 114, розпач 290. 302, розуму 78, розкош 30. 112, спомин 6, умисел 293, усміх 127. 293. С. Черкашенко. „Твори“ I: одчай 65, порив 35. 44, пориву 66. 67, поривом 79. М. Рильський: „Пан Тадеуш“: віроком 284, відповідь 319, відступ 240, докір 148, дотепів 48, задумам 308, заклад 292, заколот 208. 255, закони 263, запал 178, запах 282, заповіт 243, захід 249, звичай 244. 292. 304, звичай 134, задобит 239. 263, народ 168. 182. 229. 235. 274. 276. 317. 323, народа 256. 281, народів 277, а наказу 240, наступ 239, невід 112, недруг 3, непослух 150, обрју 281, одпует 105, в одсвітах 325, одчай 256, остраху 311, переляк 169, переляк 311, в переляку 108, пересуди 164, на поверсі 157, повівом 259, погляд 325, поговір 164. 169, поговору 185, позов 163, позови 163, подиву 126, посміх 18, посуд 316, посудом 304, похід 306. 322, пращури 200, привід 246, приклад 284, прикладу 286, приміром 257, приторком 262, у роздумі 70, в розпачі 128, спогад 295, спокій 244, спокію 249, спобичу 279, супокій 163. 164, сусід 305, уряд 18. 19. 20. 82. 192. 301.

Західньоукраїнські говори знають приставковий акцент значно частіш і послідовніш, аніж говори східньоукраїнські, що бачимо і в вимові галицьких письменників. Напр.: Франко: „З вершин“: вѳздух 5, дохід 114. 117, замок (= колодка) 147, наказ 117. 118, наказу 118. 127, народ 146. 176. 220, народа 89, народів 145, настрій 91. 92, нашептів 139, облак 60, наклін 174, поривів 9. 62, поступ 1, постюк 166, проклін 224, прохід 245, розказ 170. 210, усміх 173. Читавка І Ол. Барвінського: звичай 99. 103. 123, звичай 82, у закутку 60, до закутків 105, залив 110. 134, навозу 126, наметах 92, наїд 92. 108, народа 134, народу 86, народови 98, в народом 44, народів 101, нежит 162, опору 105, острів, на острові 4, острови 115, об'їзд 64, обман 69, перевернем 84, повів 93, подиву 147, пошари 111, поїзд 127, походу 98, почими 103, почимом 95, приклад 88, приладами 115, примір 80. 144, приходом 80, в розгоні 93, роскопи 108, до удару 163. Б. Лепкий: „З глибин душі“: наїд 180, настрій 79. 143, попіл 136, похорони 81, похоронів 7, почину 116, примір 186, простір 26. 35. 60. 87. 89. „Ревун“ О. Маковей: посол 38, посла 13. 38, послаів 4 Ст. Стоцький: Граматика: вибір 43, вѳздух 28, звичай 14, зшит 44, наголосу 51, наїдів 44, наїд 3 57. 63, народу 3. 36, народови 3, народе 67, в народі 50, народів 3. 4. 5, народами 3, переверот 44, прикладів 46,

приміри 42, прохід 44. о. Рудович: по вѳході 84, звичай 88, заколот 48, закоша 45, зярід 18, наїд 9, народу 6, народи 9, облак, острів 103, похід 36, приказ 29, приказу 14, примір 10. 57, приміру 9, приходу 5. 47, пророк 60. В. Щурат: „Сл. о п. Іг.“: звичаєм 19, звичай 25. М. Підгорянка: „Мати“: домос б. 7. 9, настрій 51, обух 27, острів 69, островом 28, посла 36, приказ 15. В. Пачовський: „Мазепа“: по указу 30. С. Гордицький: „Барви“: на поверсі 9. „Ети заб.“ т. VI (Пужики, Бучацьк. пов.): замок (= колодка) 91, звичай 173, в звичаю 117, наїд 115. 198, народом 275, показ 318, посла 8, послаи 8.

§ 83. Приставкові слова чоловічого роду на -ок (з о рухомим) значенням своїм сильно зв'язані з віддієслівними словами жіночого роду на -ка (§ 87), і наголос мають завжди на приставці, напр.: віняток, випадок, висновок, досвіток, зв'язок, закуток, залишок, запічок, зярібок, зярідок, засновок, засторонюк, затишок, затинок, захисток, згірок, згусток, зшіток, наїдок, напрямюк. наросток, наслідок, недобиток, недогризок, недобіток, недокурок, недоблюток, недобробок, недобросток, недобуток, недобумок, облавок, переміжок, перегорок, підліток, підпанок, підсвинок, підпйток, пригарок, пригорюк, придомок, приземок, прикілок, прилавок, припічок, приросток, присівок, присілок, присінок, приспівок, приструнок, присудок, пролісок, проліток, розвиток, розпйток і т. ін.

В цих словах кінцеве о рухоме, цебто при відміні слова воно випадає, а тоді слово позостається таки трискладовим: присудок — присудку, присудки і т. ін., через що наголос при відміні слова не має нахилу переходити на склад корінний, — він завжди зостається на приставці.

Мова церковнослов'янська та мова російська не знають цього наголосового закону, правильніш — знають його дуже рідко; мови ці впливають на мову українську, накидаючи їй свою вимову, чому часом маємо наголос у словах на -ок не на приставці, але на корені. Так, напр., нерідко можна стрінути подвійний наголос в оцих ось словах: зярібок, засторонюк, підпйток, пригарок, присівок, присінок і деякі ін.

Чимало подібних слів у літературній вимові мають уже тільки накорінний наголос; це будуть головні слова, що мають виразно віддієслівне значення, напр.: відмінок, додаток, дорібок, забуток, завдаток, заулок, зашійок, здобуток, набуток, нагрібок, назійок, напйлок, недостаток, обов'язок, одвірок, пожиток,

помірок, понеділок, потічок, початок, прибуток, присішок, прискрінок, притулок, прожиток. спочінок, ужинок, ужиток, учінок і деякі под. Система приросткового наголосу в словах на *-ок* більше збереглася в західніх українських говорах, де вона взагалі послідовніша (пор.: понеділок, напіток, прожиток і т. ін., хоч у літературній вимові ці наголоси не прийняті).

Усі ці слова при відміні їх ніколи не міняють місця наголосу, -- він позостається на тім самім складі, що й у відмінку назовному, цебто на приставці, або, рідше, на складі корінному. Можу вказати тільки одне слово, що в множині переносить наголос на склад кінцевий, це -- парубкі.

Ось трохи прикладів із давніх пам'яток. Новий Заповіт 1355 р.: избіток 119. 120, в началу 6 б, подібку 9, поря́док 117. Острівський Збірник 1588 р.: по́ступковъ 29. Словник Л. Зиванія 1596 р.: вы́даток 15, ві́ростокъ 17 б, обо́лок 27, па́рубок 34, пода́рок 10 б, по́дступокъ 19, поча́токъ 10 б, упа́док 3 б. 26 б. Стратни. Службеник 1604 р.: пове́делникъ 512. Учительна Євангелія 1619 р.: оста́токъ 2. Соєѣт. о благоч. (Камавін) 1621 р.: по́ступку. Київ Часослов 1626 р.: по-неде́льник 90 б. Учит. Єванг. 1637 р.: пожито́къ 33. 75, пошеде́локъ 10, по́ступком 8.

Словник П. Беринди 1627 р. знає: ви́пороток, ви́ступокъ, обо́лок, на́горокъ, по́ступокъ, при-сѣно́къ, при́хвато́къ, прѣ́ступокъ, прѣ́ступки, су-порото́къ.

Ось приклади з мови літературної. „Кобз.“ Шевченків: в за́пічку 280, па́рубок 369. П. Куліш, „Отелло“: по́ступком 12. Тимченко, Грам.: за́куток. на́зімок 78, недѣ́биток 76, недѣ́гарок 21, підсумок 44. „Пан Тад.“ Рильського: ви́падок 62. 64. 66. 138. 149. 206. 252. 263. 313, ви́падки 175, ві́слодок 286, до́світа 162, у за́тінку 77, на́слідок 187, обов'я́зок 131. 145. 156. 260, па́рубок 99, пове́дінки 7, порядки 16, прибу́тки 314, в при-сі́жку 241, при́стіжки 176, сві́дки 18, сві́дашок 233, спо́чтенок 160.

Письменники галицькі мають живу західньо-українську вимову. Могильницький: ві́дламок 404. Фрашко. „З верши“: по́ступок 209. 236, поті́чками 189. Читанка О. Барвіньського: за́хисток 87, на́піток 100, обов'я́зу 144, про́житок 75, на-пря́мок, ві́дсоток. Ст. См.-Ст.: ві́дмішок 60, недо-лю́док 43, обов'я́зок 44, па́рубок 20, підборо́док 44, пове́ділок 44, „Етн. 36.“ VI (Пушники): по-неді́лок 199.

§ 84. Приставкові слова на *-ень* із випадним *о, е* наголосом своїм зовсім подібні до слів на *-ок*, цебто мають його завжди на приставці: безхвостень, ви́вертень, ви́кидень, ви́крутень, ви́ходень, за́бережень, за́зубень, за́кутень, за́мороз-

зень, за́ходень, на́мордень, на́морозень, на́ростень, об́лизень, пере́вертень, пере́купень, при́корень, при́путень, при́хвостень, при́ходень, прѣ́ростень і т. ін.

При відміні цих слів наголос позостається на тім самім складі.

Так само: при́ятель, не́приятель, рідше: при́ятель, не́приятель.

§ 85. Кожна приставка, з'єднана з іменником жіночого роду на м'яку приголосну (м'яку тепер чи вдавнину), приймає наголос на себе: безві́сть, безлі́ч, безма́ль, безці́нь, відда́ль, відті́нь, відсі́ч, відверть, за́видь, за́вість, за́тінь, здѣ́бич, зу́стріч, одсі́ч, па́водь, па́рость, па́пороть, пере́стань, підлі́сть, по́відь, по́вінь, по́вість, по́дять, по́гань, по́кидь, по́міч, по́честь, по́росль, по́стать, при́в'язь, при́горщ, при́крість, При́п'ять, при́стань, при́страсть, при́язнь, прѣ́пасть, рѣ́зпач, рѣ́зталь, рѣ́зтань, рѣ́зтіч, су́тінь, уча́сть і т. ін.

Треба вимовляти на́пасть, а в нас з російська шириться напáсть.

Так само й слова з *не-*: не́гідь, не́міч, не́сить, не́хить, не́чисть.

Те саме й при корені повноголоснім: бездо́рож, відво́рот, відсто́ронь, заво́ротъ, на́волоч, о́желедь, па́молодь, па́морозъ, по́дорож, прѣ́золоть, прѣ́сто-ронь, не́хворощ.

При двох приставках: опѣ́вість, ненá-висть; від-, до́-, за́-, о́-, прѣ́-, рѣ́зповідь.

Часом це буває й при двоскладовому слові: прѣ́весень, прѣ́зелень, пере́вертень. Підо впливом прѣ́весень повстало й прѣ́весна.

Словник П. Беринди 1627 р.: за́повідь, на-па́сть, по́вѣсть, по́честь, по́стать, прѣ́пасть. „Скарбвиця“ 1676 р.: на́пасть, по́вістю і т. ін.

§ 86. Двоскладові йменники жіночого роду на *-а*, складені з приставки та корінного слова, часто мають наголос на приставці: ві́гра, ві́рва, ві́спа, за́рва, на́зва, на́рва, на́спа, пере́рва, пере́спа, по́йда. по́шва, при́гра, при́зъба, при́зра, при́йма, при́спа, при́тча, прі́рва, у́чта і т. ін. При двох приставках наголос на другій: відѣ́зва, підѣ́йма, підѣ́рва, підѣ́шва. Пор. § 82.

§ 87. Трискладові йменники жіночого роду, складені з приставки, віддієслівного кореня (що закінчується на при-

голосну) та закінчення *-ка*, завжди мають наголос на приставці. Слів таких надзвичайно багато, подаю частинку:

вівіска, вігадка, вибірка, відумка, віписка, віправка, вісівки, віставка, вічинка, вішкварка, відбитка, довідка, догадка, домішка, дописка, забавка, забичка, заб'язка, загадка, загортка, задирика, з'явачка, закладка, закришка, закуська, зам'язка, змішка, записка, засідка, застіжка, засувка, запинка, затичка, затримка, зачіпка, зачіска, заціпка, зупинка, навічка, наймишка, накидка, наклейка, настілка, нахідка, начипка, нашивка, обшивка, обціпка, перебірка, перевірка, перекупка, перекуска, перепічка, перепустка, пересідка, перетинка, підв'язка, підкладка, підпірка, підсипка, підетілка, підтирка, підтічка, підтримка, підчистка, підшивка, повістка, поворотка, поголошка, позичка, поїздка, покритка, покришка, покушка, поливка, помилка, поправка, поспілка, похваляка, пошивка, привалячка, прикавка, прикладка, приключка, примівка, примітка, примішка, пріорка, пріписка, прісядка, пріставка, прічіпка, пріщипка, прорізка, протівка, прорідка, прошивка, розвідка, розгадка, розділка, ропаяска, роривка, розрізка й багато т. ін.

Те саме при нескладовій приставці *з-*: звичка, зморшка, знижка.

Підкреслю, що всі ці слова — не здрибінілої форми, пор. § 101, 88.

Усі ці слова своїм значенням — вони визначають процес дії — зовсім подібні до двоскладових приставкових слів чоловічого роду (§ 82), що завжди мають наголос на приставці. Одність значення потягла за собою й одність наголосу. особливо ще тому, що часто слова на *-ка* мають свого відповідника чоловічого роду, від якого власне й повстали: віряд — вірядка, віріб — вірібка, знахід — знахідка, загад — загадка, проріх — проріхка, переділ — переділка і багато т. ін. Пор.: учитель — учителька, сусід — сусідка й т. ін.

Російська мова знає віддієслівні слова на *-ка* для означення дієвого процесу надзвичайно часто й кохається в них; навпаки, наша мова такі слова на *-ка* часто оминає, бо має на означення процесу дії багато інших засобів. Усе ж таки через вплив російської мови до нашої літературної мови — особливо за останній час — дісталася дуже багато слів на *-ка*, що звичайно підпадають нашому закону про наголос їх; але в нас часто ці слова вимовляють також поросійському, — з наголосом на корінному складі, чому в нас повстають не-

допущені дублети: відпустка, записка, наливка, обгортка і т. ін.; а то й зовсім російські форми наголосу: відставка, перев'язка, провідка й ін.

Треба пам'ятати, що в усіх цих словах — корінь віддієслівний; коли ж він не віддієслівний, то наголос буде за § 88, цебо накорінний: обр'ючка, окр'ючка, опік'юнка, повітка, підметка, подушка, полічка, зап'аска, намітка, опол'юнка і ін. Слово домівка сюди не стосується, бо це слово безприставкове (дом- — це корінь).

Слова без приголосної перед *-ка* не переносять наголосу на приставку: забезп'єка, зат'юка, наука, небезп'єка, підт'юка, повол'юка, пор'юка, признака, прісм'юка, прит'юка, розл'юка, розп'юка і т. ін.

Слова більш як трискладові сюди також не належать: перегор'юдка, роззув'ючка, послуг'ючка і т. п.

При двох приставках наголос падає на другу: запр'юданка, оп'ювістка; коли ж наголос на першій приставці, тоді може прояснюватися другий наголос: пріпо-відка, пріповістка.

Енкліза слів на *-ка* — стара. Словник П. Беринди 1627 р.: в'юмовка, в'ют'ючка, загадка, поливка, поволока, подушка, пок'юряка, поливка, по'ютычка, под'юставка, пр'юходка.

§ 88. Трискладові йменники жіночого роду на *-а*, складені з приставки, кореня (найчастіше — недієслівного) та закінчення *-а* (перед яким одна приголосна, а не дві), завжди мають наголос не на приставці, а на корені, цебо на передостанньому складі. Таких слів дуже багато, подам тільки частинку їх:

безр'юда, безсл'юва, в'югода, в'юмова, відл'юга, відм'юна, дог'юна, дост'юва, заб'юва, заг'юта, зал'юза, наг'юна, нар'юда, неб'юга, нев'юра, обл'юга, обл'юва, озд'юба, озн'юка, перев'юга, перепр'юва, передм'юва, передпл'юта, підк'юва, підп'юра, пов'юга, пош'юва, прил'юда, прикр'юса, пров'юна, пром'юва, розв'юга, розп'юста, сус'юда, супр'юга, ув'юга, уг'юда й багато таких ін.

Слова з повноголосним коренем: загор'юда, нагор'юда, обор'юна, остор'юга, охор'юна і т. ін.

Отож, як бачимо, ці трискладові слова енклітиками ніколи не стають, цебо не передають свого наголосу на приставку. Правда, закон енклізи помалу вдирається й сюди, чому ось у цих словах повстали подвійні наголоси: подр'ю-

га, присяга, заліза, загорода, заграда, завжди: пробесна.

Коли ці слова приймають приставку *-ка* й стають здрібнілими, то наголосу свого не змінюють: обно́ва — обно́вка, прові́на — прові́нка й т. ін., див. § 101, 87.

Розрізняємо: ви́года (зручність, привілля) і ви́года (користь).

Корінний наголос у жіночій роді й приставковий у чоловічій дав сильний засіб розрізняти роди й наголосом, напр. підруг — подру́га.

Словник П. Беринди 1627 р.: вы́мова, замѣна, запла́та, засло́на, пова́га і т. ін., але: загорода, па́губа, присяга. „Скарбниця“ 1676 р.: приду́ха, але: присяга.

§ 89. Двоскладові віддієслівні йменники на *-ння*, з наконечним наголосом, з'єднуючись із приставкою, завжди передають свій наголос на корень, цебто на склад передостанній: брання́, але: ви́брання, до́брання, забрання́, зібрання́, обрання́, набрання́, пере́брання і т. ін. Див. § 34¹.

§ 90. Про деякі приставки треба згадати окремо, бо вони звичайно приймають наголос на себе.

Приставка *па-* (значення її: другорядне, виник, потім), як то бачимо і в мові російській, завжди приймає наго-

лос на себе: па́гілля, па́гін, па́гірок, па́дчерка, па́зуха, па́зур, па́молодь, па́мороки, па́морозь, па́м'ять, па́рост, па́росток, па́рубок, па́серб, па́синок, па́смуга, па́сичник і т. ін.

Приставка *пра-* (визначає стародавність, старшість) завжди приймає наголос на себе: пра́внук, пра́дід, пра́ліс, пра́отець, пра́щур і т. ін.

Приставка *ви-*, додана до одно- чи двоскладового віддієслівного кореня, звичайно має сталий наголос на собі, напр.: ви́бір, ви́бух, ви́гон, ви́клик, ви́куп, ви́брик, ви́віз, ви́зиск, ви́їзд, ви́клад, ви́няток, ви́падок, ви́сненок, ви́бійка, ви́бірка, ви́віска, ви́гадка, ви́сівки і т. ін. (див. їх у попередніх §§). Усі ці слова повстають від дієслів закінченої дії, а всі вони завжди мають наголос на *ви-* (§ 235): ви́бити — ви́бій, ви́бійка, ви́брати — ви́бір і т. д. Зрештою, це якраз ті випадки, коли, за §§ 82, 83, 87, приставка перетягує наголос на себе.

Так само віддієслівні йменники на *-ння*, повсталі від дієслів на *-ви*, що визначають закінчену дію, конче приймають наголос на це *ви-*: ви́бачити — ви́бачення, ви́нести — ви́несення, ви́яснити — ви́яснення і т. ін. Див. § 89.

Іван Огієнко.

Слов'янські літературні мови.

Slovanské spisovné jazyky v době přítomné. Napsali členové Společnosti pro slovanský jazykozpyt v Praze: Jan Frček, Jiří Heller, Julius Heidenreich, Karel Krejčí, Josef Póta, Jan Stanislav, František Tichý, — uspořádal Miloš Wejngart. Vybrané vědecké rozpravy I. — Vydal Melantrich A. S. v Praze 1937 8° st. 341.

Книжка вельми поучна для теперішнього стану розвитку слов'янських мов не тільки в літературі, але головню в житті суспільнім, політичнім, господарським, воєнним, — взагалі державнім у широкому розумінні цього слова. Бож майже всі слов'янські народи вступили по світовій війні до інтенсивного державного життя, і це було головною підмогою скріпленого вживання народніх слов'янських мов у всіх агаданих ділянках народньо-державного життя. Через те навіть у мовах слов'ян з державним життям давнішим проявляється змагання творити нову лексіку для нових понять

технічних, — а поглибивши загальну освіту серед найширших народніх мас високою організацією шкільництва, — мусіло зактузуватися й питання реформи правопису, а з цим вирости майже всюди гострі бої за і проти правописних реформ. Крім того, набрали сили й різниці ідейні, що проявляються то в мовному новаторстві, чи навпаки, в консервативності чи в зберіганні традиції, а навіть у підкреслюванні своєрідності в лексиці та термінології, що йде в розріз із давнішньою слов'янською взаємністю, як це підкреслює на вступі проф. Вайнгарт. Але цей kwas, на думку проф. Вайнгарта, зо всіма його додатними та від'ємними сторонами, свідчить про надзвичайну живість працівного зусилля та про свіжу життєздатність і творчість слов'янських мов.

Велика розміром — густим друком

і величиною сторінок — книжка дав дуже наглядний образ змагань слов'янських народів до реформ на мовнім полі — і то так по стороні формальній, як і словарній. Образ розвитку української літературної мови подав проф. д-р Ф. Тихий, — заступник україністики в чехів — в статті: *Spisovný jazyk ukrajinský*, стор. 273-284. Стаття в порівнянні з іншими дуже мала, щоб подати цілковитий образ розвитку української літературної мови, й цьому питанню автор поверховно посвятив не цілу сторінку. Більше розмірно місця присвячено розвитку українського правопису, хоч і брак там пояснення, на чому полягають останні головні зміни українського правопису, ухвалені на конференції в Харкові в р. 1927¹.

Окремий розділ статті проф. Тихого займається питанням мовної культури, пропагованої на сторінках „Рідної Мови“ за старанням проф. Огівенка по цім боці кордонів та проф. Синявського й ін-

¹ Проф. Тихий приводить не знамі для мене слова проф. Синявського про мою відсутність на правописній конференції в Харкові 1927 р. На цьому місці можу тільки заявити, що савій реферат на проєкт правопису послав я Науковому Товариству ім. Т. Шевченка ві Львові для передачі через його делегатів на цю конференцію. Цього часу не міг я й думати туди їхати, а то з причини сильної на мене нагілки в часописові „Podkarpatské Hlasy“, що був органом

шими по другім боці кордонів — у Радянській Україні. Статтю закінчує розділ: „Висліди та нинішній стан дослідів над літературною українською мовою“ (*Vysledky a nynější stav bádání o spisovné ukrajinštině*), де наведена література словникова по всіх ділянках життя, — та не забував подати й темні сторони останніх новотворів у Радянській Україні.

Мусимо дякувати як проф. Вайнгартові, так і проф. Тихому й за цю малу інформативну статтю про розвій нашої літературної мови в останньому часі, бо вийшла вона з спеціального інтересу й любови до нашої мови, як також дав вона доказ, що змагання до об'єктивного пізнання другого по величині слов'янського народу пробило тверду стіну нехоті до такого пізнання й інших слов'ян, а об'єктивний дух покійного проф. Полівки та недавно несподівано померлого проф. Вайнгарта живе й серед чеських учених.

Відень.

Іван Панькевич.

павічних кругів Закарпаття, — нагілки, що закінчилася аж у р. 1929, коли стало питання переді мною, що мене випустять із служби. Таку заяву передав мені шеф прездії Міністерства Шкільництва в Празі радник Шіп. По відступленні з Міністерства Шкільництва міністра Годжі справа моя обернулася в мою користь, дякуючи доброму відношенню до мене міністра Штефаника.

Мова Євгена Маланюка.

„Перстень Полікрата“. 1939.

Євген Маланюк належить до тих наших поетів, що за ціль своєї поезії ставили — ідейно впливати на молодь, кидаючи їй найрізніші патріотичні гасла. Найважлише з цих гасел було — творити крицеву патріотичну людину. В цьому відношенні Маланюкова поезія відіграла певну корисну роль в розвитку нашої молоді. На жаль тільки, сам ґрунт, до якого сіяв Є. Маланюк свої зерна, був досить сильно заражений повійськовою хворобою, а тому сприймав Маланюкові гасла — поверховно. Маланюк — не педагог, і кидав свої гасла на непідготовлений ґрунт, зовсім не турбуючись про цю підготову. Та й не

знайшлося в нас жодного іншого поета, щоб закликав молодь у першу чергу до мозильної праці над самим собою, над побільшенням власної культури бодай до тієї межі, за якою починається справжній інтелігент духа. Ніхто до цього нашої молоді не закликав, і молодь наша вийшла такою, як вона є: липкою на гасла й нездатною до більшої тяжкої праці над правдивою самоосвітою...

Нова збірка поезій Євгена Маланюка: „Перстень Полікрата“, ліроепіка, зовсім бліда своїм змістом, — суб'єктивні психологічні переживання дрібнесеньких буденних подій. Прозорости писання як не було в Є. Маланюка, так і тепер

нема... Головне — добірною фразою заступити зміст:

О, моря материнські груди
Під пружним малахітом хвиль... 48.

Через це нова збірка Маланюкова не вибивається на чолове місце ані змістом, ані формою.

Мова Є. Маланюка зростала зо збірки на збірку. Не видно, щоб вона помітно зростала, щодо своєї поетичности, але росла й росте, щодо своєї літературної якости. Мова „Персня Полікрата“ зовсім добра, літературна, літературні наголоси, а це в нас — рідкість.

Маланюк завжди дбає про багатство свого словника, і його попередні збірки багаті на новотвори, часом досить сміливі. Але в новій збірці цих новотворів уже небагато. Можу відмітити: Ще крилимó в майбутнє гострий зір 27, По-над кóлоточ діб 34, Нарешті кінчався колобiг 35; Марна кóлоточ ловитви 94. Є штучні новотвори: Блюзнірський тан (танець) 18.

Гарні складені слова: Піхота струнка й легкостопа 11, В дивно-сяйвнiм морі 34, Суворий Формотворче 45, Посмертнобіла 60, Спокусно-таємничий 61, Важкоплинний мед 84, Тяжотканий 89 і ін.

Часом натрапляю незнані або мало-знані слова: Їм не зазнать нічної ристи 26. І по вйжлобах крейдою щириться гнів 35. Підносячись над верхами і лóгом 42. Громóхко їдуть 54. Твоїх глибин дибúче дно 56.

Добре робить автор, що оминає віддієслівні йменники на -ння, замінюючи їх на прості йменники, часом і новотвори: Чари весняного ненасiту 15, На перéсит сей гряде важка стопа 83, Високий гуд 86, І гад конає і сичить, і на той сик 93.

Дієприкметників на -вший сучасна наша літературна мова зовсім не знає, завжди замінюючи їх формами на -лий, напр.: змертвілу руку 17, стиглі пшениці 24, звироднілі родичі 27, змарнілий 30, завмерлих 37, в завмерлій 38, сп'янілий 48, в спорохнілім 64, спізнілий 70, пригаслий 72, розм'яклий 83, воскреслих 88.

Ославленого „котрий“ автор оминає.

Труну ж, що чорна і таємна 58, Ручний хорал, що душу нам пече 62. Та один раз таки дав його непотрібно: Через руки, на котрих кров 64.

Прислівники на -иш: тісніш 18, гіркіш 22, гостріш 31, трудніш 38, рідкіш 51, похмуріш 60, міцніш 84, п'янкiш 84, звичайно, всуміш із формами на -ше.

Словолад у автора зовсім нормальний, і тільки часом знаходимо штучну інверсію: Гір простерлось рамено 35, Встає над хвиль розгойданим свічадом мрія 60.

Зо всього видно, що Є. Маланюк добре працює над удосконаленням своєї мови. Але до збірки все таки ввійшло й трохи такого, чого варто б оминати. Це впершу чергу будуть русизми (часом це архаїзми), напр. (у дужках скрізь подаю форму літературну): судьба (доля) 5. 23, торжество (свято, урочистість), 17, зяблі (мерзлі) 18, возмеадіє (відплата) 20, скúдного (нужденного, убогого) 23, двісті літ назад (тому) 30, чим вище, тим трудніш (що вище, то трудніш) 38, чим далі, тим (що далі, то) 60, скудний розум 60, жреців (жерців) 63, гúлкий (лункий, голосний) 76, виспренній (пишномовний) 80, визов (виклик) 91.

А ось полонізми: Оспале (повільне, байдуже, лiнiве) тіло 9, посрібленою вчасно (рано, передчасно) 17, пломiнь (полум'я) 28. 62, крочив (iшов) 80, крочить 96 і ін.

Галицькі локалізми: дальний (дальній) 11, пор. дальніх 71, гарматній (-ний) 11, зимний (холодний) 12, зіпершись (спершись) 17, нáрід (нарóд) 28, гарматніх (-них) 38. 70, заки (поки) 41, зимном (холодом) 51, скiра (шкура) 60, висхла (висохла) 92, висхлим (висохлим) 69.

Як я казав уже, у Є. Маланюка наголос скрізь літературний. З відступлень проти літературного наголосу можу вказати: мóго (могó) зору 17, кидáв (кiдав) 18, кóли (колі) 19, блiзька (близька) 19, спалáхнемо (спалахнéмо) 26, закля́ла (закля́ла) 34, блiзьке (близькé) 35, сотнiями (сóтнями) 62, згагá (згáга) 70, спалáхнув (спалахну́в) 74, людинó (люди́но) 84, бúло (булó) 87, грúдей (грудéй) 89, пóрив (порiв) 91. Непотрібних подвійних форм майже нема,

крім чо́ло-чо́ло, або: про́стір 88 — про-стір 48, а на ст. 89 про́стір і прості́р стоять поруч (треба: про́стір, просто́ру).

На закінчення хочу ще спинитися на правопису збірки. Уважаю правопис не за річ індивідуальну, але за соціально-громадську, а тому рідко про це пишу: не маємо держави, тому не маємо й одного правопису. Але в Маланюковій збірці на 4-й ст. читаю: „На бажання автора зберігаємо його ж особливості правопису“. Які наукові дані мав Є. Маланюк, щоб устрявати ще й до справ правопису?

Та погляньмо на сам правопис, — це повна плутанина: іншого 26 — іншого 28, кровавий 45 — криваву 96. Коли бездорожжа 38, бездорожжам 46, чому тоді подоріж 33? (треба: подорож). Коли пристрасна 17, чого ж тоді вістник 5? (треба: вісник). Коли тримаючи 41, чого тоді тривають 34. 71, тривать 38, тривоги 82? (треба: тривати, тривога). Коли перон 13, чого тоді силаба 14 (треба: силаба). Коли Полікрат, сфінкс і т. ін., чого тоді гимном 16 (треба: гімном). Коли сей, ся, се, сієї 23. 57, чого тоді цією 11? І т. д., і т. д., — анархія не менша, як була анархія Махнівська. І це зветься „мій правопис“?

Маланюк зазначає апострофом відпад

Багатство складених наворотних творил в українському дієслові.

(Докіпчення).

Діялось це чи не тому, що мовна творчість не все і не всюди мала актуально перед своїми очима первісну виміну дієслівних форм типу гнати-гонити; навпаки, часто творено наворотні деривати на тлі вже існуючих наворотно націхованих формацій, неначе б то забулось про те, що вони вже в формально-граматичними ітеративами... Повстало тут sui generis пересунення й перенесення вичуття наворотно-одноразової відповіді в царині мовних дієслівних формацій (зміна зв'язків кореляції в того рода дериваціях)¹.

¹ В дечому подібну зміну кореляційних зв'язків стрічаємо в українських діалектах типу умірати (замість загально укр. умирати). Порівн.

голосного на кінці дієслова й пише: нема' 22, трива', перетина', заляга', бува' і т. ін. Але це зазначення зовсім зайве, бо випадів голосних чи приголосних наша мова знає не мало, але цього ніколи не зазначаємо апострофом (голка зам. іголка, серце й т. ін.). Чому Маланюк не зазначає відпад е в формах: скоріш (скоріш') і т. ін., яких він залюбки вживає?

Або ще Маланюк пише: безмежжам 13, обличча 17. 92, на узбоччах 41, надбережжа 54, коли Академія Наук і Наукове Товариство постановили писати: безмежжя, обличчя, узбіччя, надбережжя.

Або ще Маланюк пише: пряних 16, склянка 17, устерігли 25, а треба: пряних, склянка (скло), устерегли.

Думаю, що поет мусів би найбільше дбати про вироблення справді доброї поетичної мови та багатого словника, а справи правопису полишити тим, хто на тому розуміється. Писати про вироблення сталегового мужа й одночасно писати: інший — инший, цією — сієї, кровавий — кривавий (бракувало ще: кривавий, кирвавий, кервавий), дальний 11 — дальніх 71, чи ж це не суперечити своїм же власним гаслам?

Іван Огієнко.

І саме так повстали схрещення і наверстування певних ренесансових (=відроджених) формально-морфологічних десигнатів, що спирались на своїй семантичній ідентичності (значеневій тотожності).

З цього теж для нас загальний висок, відвічне взаємне діяння й постійні мовні впливи відбуваються не тільки в обсягу двох сусідніх (чи дальших) різних і чужих собі мов, або тільки їх громад². Але цей широкий процес впливів

автора: Наворотні дієслова типу: умірати.. в світлі будови укр. мови. Р. М. р. IV. ч. 12 (60) ст. 439-446.

² Baudouin de Courtenay: Zagadnienie powroćnienia językowego ст. 439-446.

відбувається теж у рамках однієї й тієї самої мовної системи в межах її географічного простору, діалектичної ширини й історично-часової довготи в обсягу її соціально-класової висоти й глибини та й навіть в обсягу поодиноких його значеневно посвоячених, чи навіть ідентичних, а формально-різних мовних категоріях, громадах і типах...

Це явище наверствування скомбінованих ітеративних формантів не є якоюсь своєрідною, специфічно-українською мовною прикметою, — стрічаються вони теж в інших слов'янських та й індоєвропейських мовах¹. Це питання виходить далеко поза межі нашого дослідження в обсяг широкої й далекої квестії формального наверствування семантично ідентичних творів (словотвірних), що виступають теж не тільки в творах дієслівних, але теж і т. зв. частях мови (як прикметники, іменники).

Ці морфологічно словотвірні наверствування, хоч як виразно не вносять з собою якоїсь виразної специфікації в обсягу вже самої наворотної семантизації до даних словотворно складених деривацій, то однак все таки в'яжуться з ними певного роду скріплююча й відсвіжуюча вартість, „відновлююча“ функція, динамічно-експресійна вартість її степенування через додання відповідних складників формальних служить до сильнішого підкреслення й яскравішого замінування наворотного умовлення (=ite-

¹ Подібний спосіб т. зв. „відпови“ ітеративів стрічаємо теж у мові латинській, в якій до вже ітеративізованої постаті дієслова додається ще другий ітеративний формант у постаті -itare (sitare), і так повстав зложений наросток -titare, кл. прип. contitare побіч cantare (порівн. J. Obrębski i J. Safarewicz: Gram. hist. jęz. łac. str. 311).

Волошки в житті.

Ганнуся, — так добре пише Ю. Косач („Клубок Аріядни“ 1937 р. ст. 216), а не по-польському Гануся. Пишемо: Анна. Ганна, а тому й Ганнуся. Спольська пише Т. Микитин (Нові люди“ 55): Гануся.

Відмовити — це відказати, не зробити того, чого просять: Командант відмовив йому відпустки (Ю. Косач: Клубок Аріядни, 47). Молитву проказують, а не відновляють.

gatywnego ujęzycowania), або теж якоїсь іншої засадничої семантичної функції даного мовного твору. Наша невсипуча мовна творчість все живе, творить і доробляє...

Наші міркування можна коротенько так з'ясувати: Наворотна проявність в противенстві до одноразових проявів має свої корелятивні морфологічно-словотвірні категорії або й навіть особні лексикальні твори, нпр.: пасти — падасти, могти — магати, дати — давати, мерти — умирати, іти — ходити.

1. Побіч первісних основних ітеративів типу гонити (-гнати) маємо ще відроджені формації, як ганяти — гонити.

2. Ці т. зв. наворотні дієслова II-го ступеня, що поза формальним наверствуванням не означають і не замикають у собі жодного якогось специфічного видового значення (як це думав Miklosich і інші), вказують тільки на відсутність у мовному творі якогось абсолютного внутрішнього безглядного формально-змістового паралельного й закономірного відношення.

3. Морфологічно наверствувані наворотні дієслова, що здебільша виступають у наросткованій формі, находили теж свою піддержку у т. зв. імперфективізації дієслівних творів при допомозі відповідного наросткування.

4. Явище наверствування семантично ідентичних формантів знає теж іншим слов'янським та індоєвропейським мовам.

5. Ця формально-ітеративна флюктуція в явище часово пізнішого походження, й розвинулась на тлі кількох функційно ідентичних, а морфологічно різних формантів.

Львів, листопад 1938. Іван Ковалик.

Миша. Добре пише Ю. Косач („Клубок Аріядни“ 171): Сховася в кімнату, як миша. Не вживайте форми: миші!

Штанях. Ю. Косач („Клубок Аріядни“ 147) добре пише: По синіх штанях, а не: штанах, як то часто пишуть у зах. укр. виданнях.

Знахідний у формі родового (тільки при чол. роді) в „Нові люди“ Т. Микитина: Дістав я листа 12, Славко дістав

листа 121 (а не: лист). У Ю. Косача, „Клубок Аріядни“: Всадив йому ножа в плечі 63, Дав йому стусана в живіт 191.

Ступені порівняння. В сучасній літературній мові запановує поволі сміле творення ступенів порівняння в тих випадках, коли старша мова знала складення (більш..., значно... й т. ін.). Напр. у «Stephanos» Ол. Стефановича, 1939 р., знаходимо: затриманіше крок 11, наймолитвеніше прошу 14, Нестриманіше рин, ось він п'яніш, бурхливіше лавин 23, Іще ясніш і різьбленіше сниться 30, владніше струн 30, Душа — дзвінкіш і лункіш, душа — прозоріше, просторіш 46, зловісніше 70 і т. ін.

Той, та, те, як член (див. мою статтю: Член в українській мові, РМ 1934 р. ст. 379-384, 429-434), дуже частий у нашій народній мові та в мові кращих наших поетів. З приємністю знаходимо його й у мові «Stephanos» Ол. Стефановича, 1939 р.: Трава, мов ліс той, високагуста 5. Як море те, народні лави 64.

Анаколу́та (зміна будови розпочатого

речення) — гарна прикраса поетичної мови. Її чомусь наші письменники забувають. В „Клубок Аріядни“ Ю Косача проте знаходжу: Ці місяці, це був якийсь чорторий 8. Вона була тоді дуже гарна, ця пані Слюсарчикова 177.

Давальний учасництва (dat. commodi або incommodi) — звичайний в нашій народній мові, див. про це мою статтю в РМ 1933 р. ст. 5-10. Цієї власне доброї форми часто вживав й Ю. Косач у своїх збірнику 1937 р.: „Клубок Аріядни“, напр.: Впала йому в око 133. Рум'янець заграв йому на лиці 151. Рвали мені тіло 156. Зуби йому лячно клацали 163. Серце йому б'ється 176. Капота йому розійшлась 185. Брікслеві очі засвітилися 187. Очі йому горіли 206. Ось гарний приклад з „Вірую“ Ю. Липи: Кінець легенді про троянду з Ерихону 67. Ще приклади з „Нові люди“ Т. Микитина: Діставав краденої селянам муки 115. Б. Лепкий: „Чорна Індія“ 1937 р. ст. 87: А деяким уже й жінки померли 87.

Іван Огієнко.

В нас вірші пише всяк.

Та знаєте: в нас вірші пише всяк,
Не дбаючи за стилі. У „надхненні“
Часу на те не вистане ніяк.
Бо й так у нас одвіку кожен геній

Регочеться з поезики в кулак:
Поет, мовляв, — поет, а не учений,
І дар його — настробна душа!
— Ну, й душу нам рипінням заглуша...
„Свовидін“, ст. 9. С. Гординський.

Мова сьогобічних видань для дітей та молодняку.

Як додаток до своєї попередньої статті в ч. 5 РМ 1939 р. подаю тут короткий перелік недотач правописних, фонетичних, морфологічних, синтактичних і стилістичних у деяких творах дитячої літератури — групи III-ої¹.

„Пригоди Юрчика Кучерявого“ (навіршував) Вуйко Владко (ось як!), частина перша, Львів 1937 р. Видавництво „Світ Дитини“. Діточа (так!) Бібліотека, книжечка 31.

Для певности увага: „Книжечка дозволена до шкільних бібліотек рескриптом Мін. Осв. у Варшаві 4. І. 1928 р. до ч. І 17588/27.

В цій книжечці малого формату на 80-ти сторінках понад 150 недорічностей: вуйко (= вуйшек) Владко (= Владзьо) довго ходив, довго шукав і не міг знайти свого літературного ймення; те саме сталося і на стор. 3-тій: Ялицю, Маню;

¹ Прим. Щоб облегшити працю авторам і видавцям, пішов я шляхом не граматичної розвідки, а шляхом окремих рецензій на мову, подаючи праворуч по —, як повинно бути.

хлопчик скорий 4 — хл. швидкий, (проворний); брав у шкіру 5 (brał w skórę); заховати тайну тому 6 — зберегти таємницю; змералі пташки 7 — пташки; завязав 8 — викликав; когут лопотить 6 — півень б'є крильми; пустяться в здогони 10 — ...доганятя (наздогів); не вертає 10 — не вертається; бігав в троп 11 — ...у слід, (кроку-крок) малий, чорний — звався Дроп 11 — бігав малий, чорний Дроп; жабку приголючить 12 — ...придушить, розчавить (або: перескочить; це буде естетичніш); пісеньку 12 — пісеньку; в огороді 13 — у городі; положились 13 — (поклались), полягали; оба 14 — обидва; Юркови 14, 16, 29 — Юркові; сон красний 14 — гарний сон; ангел 14, 15 — аягол; літає понад ними із крилами 14 — літає... крильоньками; блищать яркі вовка очі 15 — блищать ярко вовчі очі; створиш очі 16 — від(роз)крив очі; Дроп піднісся 17 — Дроп підвіся; схопився живо 17, 67 — сх. жваво (зутко); за стрільбою 18 — з рушничкою; се, ся, сю, сей 16, 19, 37, 38, 43, 49, 53, 54, 57, 59, 60, 67, 68 — це, ця, цю, цей; добре він ставдася 19

— добре сорому набрався; а як повернув до дому 18 — а як він вернувся додому; за попередню байку 21 — за вчорашню казку; вуйлови привесли файку 21 — дали люльку череп'янку; (позвольте 21 — дозвольте); до мого папіроса 22 — до моєї папіроски; і чим швидше 23 — і швиденько; (про здоров'я 25 — про здоров'я); а по школі шук до дому 26 — а зо школи та додому; ший 27, 36, 49 — сьогодні; грубі... грушки 26 — великі... грушки; дреться 28 — дереться; воліче 29 — тягне (підтяга): звиню 30 — зручно; хіба 32 — хіба; нараз чув 34 — раптом чув, (аж ось чув); до ушка 35 — до вушка; вуйка Володка 36 — дядо Володка; що в Україні бувало 28 — в Україні як бувало; (на орішки 39 — на горішки); мав ножик і лопатку 40 — мав ножика й лопатку; станув 40 — став і ...; по філи 41 — на хвилі; я в Юрчик 42 — я, бач, Юрчик; за те часто при ручаю 43 — а ми собі коло річки; хатку адвигнемо 44 — хатку зробимо, (збудуєм); човен 46 — човна; зкраю 47, 74 — скраю; на Україну 47 — в Україну; перед очі 48 — перед очима; потвір 49, 51 — звір(ик); ний 49 — зараз, тепер; вуйка 50 — дядо; вснули 51 — заснули; вправив... в страх 51 — завдав страху; оба дуже 51 — два герої; за оруже 51 — за зброю; смаркати 52 — (шмаркати), жовтодіюбі, голодупі; лиш для вуйка 53 — а до дяді; дрозати 54 — дрижати; до рук 54 — в руки; кріся, лука 54 — стріли, луки; острі 54 — гострі; бралися на діло 25 —

... до (діла), ...ва діло; корчки 55 — кущики; кожду 56 — кошту; нараз 57 — раптом; то звіра не дотикався 58 — та до звіра не добрався; струєю 59 — струмочком; скрилося в ручаю 59 — скрилося під водою; котятко 61 — котеня(тко), кошешя (кішечка); татусеві 61 — татусеві; тріпочесь 63 — тріпоче(ться); ночий 66 — ночей (краще: ночі); на коні 67 — на коні; врав ія татом 69 — разом з татом; двіста 69 — двісті; фостик 70 — хвостик; зложив ваплату 71 — віддав (зап.), або: заплатив; на верху кояя 72 — на коні; подивнявся... всюди 72 — глянув довкруги (або: довкола); чи не глядять на нього 72 — чи дивляться на нього; раз вгору, то знов в долину 73 — раз угору, раз додолу; повила 75 — повило; порох... збився 75 — порох закурився, краще: порохня знялася; до карку 78 — до шиї; вас працюя 79 — прощайте; щоби росли 79 — щоб росли; побідили 79 — побороли (поконали, перемогли); щоби сильні 79 — щоб сильні; щоби потім 80 — щоби і потім. Кінець першої частини.

Хіба нема чому радіти, що появилася вже друга частина. Якщо й друга „опрацьована“ так солідно, то гіркий той „Світ Дитини“, що має таку „діточу(!) бібліотеку“! Огакої, як бачите, навіршував добродій, що сховався дипломатично за позиченим (ще й діравим) параваном!... А треба ще раз зазначити, що помилки тут подано ще не всі.

(Далі буде)

Рівне.

Д-р Б. Кобиляський.

Денник літературного критика.

Нові видання.

Теодор Микитин: Нові люди. Повість. „Укр. Бібліотека“ ч. 76, Львів, 1939, ст. 128.

Написати агітаційну повість, щоб наша безробітна молодь ішла на працю в село, а при тому позостатися все таки на літературному рівні, це завдання дуже тяжке навіть на силі виробленого письменника. А проте Т. Микитин, початкуючий письменник, досить удаło вийшов із цього нелегкого завдання. Нові часи породили величезну масу безробітного українського юнацтва, якому позосталася тепер тільки одна дорога до праці, — в рідному селі. Славко Горецький, доктор філософії, надаремно шукає собі посади, — без міцних плечей її тепер не дістати. Крім того, „вигляди на повне корито уподють деяких людей, навіть, як цього ніхто від них не вимагає“ (ст. 117). І в кінці вертається на село, організує його господарчо й дає заробітки селу й собі. Боротьба тяжка, але ці молоді „нові люди“ мають завзятий характер і все переборюють. Більше б таких людей!

Одне студентського життя у Львові — найкращі сторінки повісти Микитина. Оповідь по за цим — трохи бліда, а до того, як видно, аж занадто поскорочувана.

Микитинова оповідь робить приємне враження доброю літературною мовою. Видно, автор працює над вивченням мови, але глибоко її ще не опанував. Так, у його повісті не мало ще позосталося непотрібних місцевих слів (у дужках подаю вираз літературний): порожню (порожньою)

б, розложені згори (згору, наперед) 11, недовірчиво (недовіриливо) 19, мож (можна) 24, заедно (все) 28, пересічна (прзесічна, середня, звичайна) краса 31, 52, видусив (видушив) 32, працювався (прощався) 34, 110, 111, Гануся (Hanusia, наше Айна, Гаина, Ганяуса) 58, п'ясточки (кулачки) 58, домів (додому) 61, цей день обходили (святкували, справляли) 73, цвяками (цвяками) 79, молодець (юнак) 80, паше інженер (пане інженере) 89, чи тямийш 93 (пам'ятаєш, тямити — це розуміти), скорше (скоріше) 94, тисяч ч. р. 127 (тисяча ж. р.), півтора (півтори) тисячі 99, вженився (оженився) 102, осінній (осінній) 106, 111, відограв (відіграв) 115, дасьте (дасте) 119, зацьць (завць) 120, вчасний (ранній) ранок 123, поляна була закидана пушками (коробками, скринечками) 124 і т. ін.

Подибуємо й неживаві архаїзми: жителів (мешканців) 5, пир (бенкет, гулянка, прийяття) 9, свободний (вільний) 15, воздух (повітря) 16, птиця (птаха, пташка) 32, повною груддю (повними грудьми) 45, скрита (прихована) надія 48, вечором (вечері) 55, зацарила (запанувала) 104, 124, по старим (по старих) 104, криша (дах) 108 і т. ін.

Часом знаходимо непотрібні подвійні форми. Микитин добре пише: пісенька 6, шляхетний 36, 46, містечко 36, 37, 99, 116, живе 55, відівався 99, зрівнялось 123. А коли так, нащо місцеві: в містечках 37, порівняння 55, живе 31, пісеньку 60, сукомку 76, відоввався 93, порівнували 53?

Але в книжці чимало й нових гарних форм:

лікувальна система 6, спітнілий 7 (а не: спітнів-
ший), переконливо доклавув 10, змішаний 27,
зболіле серце 27, головокружжа кар'єра 40. 43,
пдонільно неміхнувся 103, перекошана сила 112,
ходив пожовклий 115 і т. ін.

Іван Огієнко.

В. Тулевітрів: *Думи і пісні*. Збірник дум
і пісень, написаних в Канаді 1938. Торонто.
98 ст. in 16°.

Багато наших „письменників“ і „поетів“ шіак
не можуть виробити собі доброї, відповідної фор-
ми. В цікавому й для літератури важливому пи-
танні: ідея чи форма, такі письменники без на-
думи відповідають: ідея! А що воно не так, до-
водом цього, поміж сотнями інших подібних „тво-
рів“, є й збірка поезій В. Тулевітрова (укр. Ту-
лівітер). Так, автор „Дум і пісень“ — патріот,
асі його поезії — на наші громадські теми. Але
звичайна біда: жодної поетичної форми... Форма
всіх віршів така примітивна, що збірничок ви-
паде з рук кожному, хто хоч трохи розуміється
на поезії...

Душа поезії — поетична мова (порівняння,
епітети, одухотворення й т. ін., див. мою статтю
про поетичну мову в РМ 1935 р. ст. 255 - 262).
Тільки той поет, хто пише справжньою поетичною
мовою, а тому кожен, хто вважає себе за поета,
мусить безперестань працювати над вироблен-
ням собі доброї правдивої поетичної мови. Коли
»поет« не пише поетичною мовою, він не поет!

Форма писань В. Тулівітрова — примітивна,
хоч поетична іскра часом пробивається в його
віршах. Автор іноді підроблюється під вірші ро-
сійських письменників: Кольцова, Надсона й ін.,
даючи не залі українські зрачки. Не залі й наслі-
дування українських пісень. Напр.:

Летить ворог чорнокрилий,
Понад Дніпром кричє,
Іде козак старий, сивий,
Душа його плаче... 6.
Думи мої, думи,
Думи ви крилаті,
Поможіть із хати
Москаля прогнати! 8.

Петро Великий — так пишуть „Українські
Вісті“ 1939 р. ч. 121 ст. 3. Не „Великий“ для нас,
українців, а тільки І. Коли вже перестанемо своїх
ворогів звати великими?

Таїна, таємниця — архаїчна форма, вживана
й тепер. Її любить С. Гордицький. Так, у „Сно-
видів“ 1938 р. читаємо: Чуття таїн збагнути не
змогло б. Бож таїній, що їх несуть вони 18. Зміст
таїн 22. І таїній розіскрої мур 41. Чудних
таїн 49.

Стільки, а не: кілька. Кілько — це: мало,
а стільки — це: багато. С. Гордицький (Сно-
видів, ст. 15) помилився в розрізненні цих слів:
„І штука тут одна лиш: вибирати потрібно все
з комор своїх багатих. Там кілька слів!
І кілька образів! Лиш вибирай!“ Та сама не-

Думо моя, думо,
Думо ти моя,
Ой чого ж ти, думо,
Невеселая? 16.

Ой росте вова, росте,
Сила гайдамацька...
Не встояти перед нею
Тобі, сило вража! 35.
„Повалили гетьмана,
Та й самі упали“.
Бодай же ви, недолюди,
Добра не діждали! 46.

Хто не звертає уваги на форму, тому патріотичні вірші В. Тулівітрова безумовно будуть ви-
ховні.

Кидається ввічі велике пересичення мови Ту-
лівітрова русизмами. Деякі його вірші можна
читати просто... по-російському:

Осінь хмарная настала,
Птичка за море летить,
Вся листва поопадала,
І дїброва не шумить.
Сонце скрилось, дощик мірно
Під вікном моїм стучить.
Жаль чогось сповив безмірно
І в груді чомусь болить... 9.
Гей зима, зима,
Леденістая,
Зима місячна,
Серебристая! 10.

Цих русизмів у книжечці повно: тучі (треба:
хмари) 5, судьба (доля) 12, много (багато) 13,
свобода (воля) 13, наївний (простий) 15, звук
(овук) 22, жизнь (життя) 23, припадкой (при-
падкою) 29, в груді (в грудях) 33, грудь (груди)
34, побіда (перемога) 40, торжествуй (тішся, свят-
куй) 40, стремиться (прагне) 41, Ти, брат (брате)
42, стужа (холод) 43, свободный (вільний) 43,
світ (світло) 50, роздається (розлягається) 54,
коротав (проводить, пробував) 57, розтерзаний
(розшматований) 57, не стучи (не стукай) 57,
відноситься (ставиться) до себе 63, другі (ішші)
72, сварки одні (самі) 75, виджу (бачу) 77, на
(в) Україні 90 і т. ін. Іван Огієнко.

Рідномовне.

дорічність на ст. 28: І кілько (треба: скільки) тут
ще пролунав крику, і кілько піль проритих 28.

Прізвища. Як правильно писати моє прізви-
ще: Гоюк чи Гаюк? Від чого воно походить?
26. V. 1939. М. Гаюк.

Р. С. Докладно відповісти на це трудно. Тре-
ба б знати, як Вашу родину записано в старих
метриках чи інших документах, бо може бути
й Гоюк і Гаюк. Але скоріше Гаюк, може від
„гай“. Я особисто стічав прізвища: Гаюк (від
„гай“) і Гоюк (від „гойти“).

Дзигарі — це: великий годинник. У Б. Мала-
нюка, „Перстень Полікрата“ 1939 р.: Все бачила
майстрацька вежа, сей мур, сі дзигарі 54.
І падали хвилини слави під маятником дзигарів,
— того стоячого, давнього, й сього, хрипкого 69.

Поширюйте „Рідну Мову“ серед своїх знайомих!

Дописи Прихильників рідної мови.

„Рідна Мова“ — це дуже корисний для вивчення нашої мови журнал. У нас нема ще однієї літературної мови, як хто хоче, так пише й говорить, а через це маємо не мало непотрібних слів та форм. Ви пишете все те направити, — нехай Бог дасть Вам за це діждатись світлого воскресіння нашого народу! Mattapan, Mass. 11. V. 1939. М. Давискиба.

Читаю „Рідну Мову“ від самого початку її, і без неї було б важко мені багато її завдячую, що виправила собі літературну мову. РМ взагалі чимало вплинула на чистоту нашої мови. Не зважаючи на байдужність, а то й ворожнечу деяких кругів, вона непомітно всюди входить та стає одним з вирішюючих у мовних питаннях.

Дай їй, Боже, якнайкращих успіхів! Уже час, щоб усі українці послуговувались однією літературною мовою та писали одним всеукраїнським правописом. Вкінці колись так воно й буде! Загреб, 26. V. Антін Івахнюк.

Без „Рідної Мови“ тяжко! Широ Вам дякую за те, що, не зважаючи на мої превеликі борги, не припинили Ви мені висилати „Рідної Мови“. Не уявляю собі, як би я без неї пробув цю тяжку для мене пору. 9. V. 1939. Івж. Д.

Привіт сердечний посилаю Вам, Вельмишановний Пане Професоре! Буду молити Всевишнього, щоб обдарив Вас здоров'ям, щоб ще довго працювали для українського народу. 19. V. 1939. Boston, U. S. A. Прот. В. Каськів.

Журнали, надіслані до Редакції.

Редакція „Рідної Мови“ отримує такі журнали:

I. Видання українські:

Наша Батьківщина, Богословія, Будівничий Церкви, Відродження, Віра й Патріотизм, Вісти Українського Наукового Інституту в Берліні, Український Вісник, Український Агрономічний Вісник, Вісник, Вогні, Жіноча Воля, Говерля, Учительський Голос, Сільський Господар, Громадянка, Дзвіночок, Дзвони, Дитина, Жіноча Доля, Українське Дошкілля, Єдність, Життя й Знання, Жінка, Зоря, Українська Книга, Дешева Книжка, Комар, Український Інвалід, Наш Лемко, Літопис Бойківщини, Літопис Червоної Калини, Місіонар Пресв. Ісусового Серця, Хліборобська Молодь, Українська Музика, Напередодні, Нива, Добрий Пастир, Посланець Правди, Пуг та Меч, Проблем, Кооперативна Республіка, Сад і Город, Самоосвітник, Світло й Тінь, Світ Молоді, На Сліді, Слово, Живе Слово, Учительське Слово, Сонечко, Сторож Правди, Сьогодні й Мишуле, Табор, Точило, Тризуб, За Україну, Укра-

їнський Філіаліст, Нова Хата, Рідна Школа, Шлях, Шлях Виховання й Навчання, Українське Юнацтво.

II. Видання неукраїнські:

Acta Academiae Velehradensis, Arhiva, Balticoslavica, Biuletyn Polsko-Ukraiński, Věstnik české Akademie Věd a Umění, Cirilometodski Vjesnik, Viadomości Metropolii Prawosławnej w Polsce, Droga Zbawienia, Język Polski, Listy Filologiczne, Missionsbote, Oriens, Poradnik Językowy, Slovanský Přehled, Problemy Europy Wschodniej, Przegląd Prawosławny, Naše Reč, Slavia, Slavica, Slovenská reč, Slovo a Slovesnost, Sprawy Narodowościowe, Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Lwowie, Südostdeutsche Forschungen, Časopis pro Moderní Filologii, Ukrainian Youth, Воскресное Чтение, Вѣстникъ Братства Православныхъ Богослововъ въ Польщѣ, Годиньяк, Гость, Наш Язык, Калосьсе, Македонски Прегледъ, Родна Речъ, Свѣт к Просвѣщенію.

Від Адміністрації „Рідної Мови“.

На Фонд „Рідної Мови“ від учительок і вчителів Оселі „Взаїмна Поміч“ у Воронці 30 зл. Щира подяка!

Новий Заповіт Господа й Спасителя нашого Ісуса Христа і Псалтир, в перекладі проф. д-ра Івана Огієнка. 1939 р. стор. 376+97, I-IV кольо-

рові мапі, в полотняній оправі. Ціна 1-75 зл., за пересилку 30 гр.

Навчаймося всі своїй літературній мові й читанням Св. Письма!

Нехай не буде такої української родини, що не мала б у своїй хаті Св. Письма!

ЗМІСТ 9 (81)-го ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: I. *Огієнко*: Найперше джерело для вивчення рідної мови. *Нат. Королева*: Для справи, оповідання. *Проф. Ів. Велигорський*: Психологічна основа повстання здриблених і пестливих слів. I. *Огієнко*: Український літературний наголос: Іменникова окліка в українській мові. *Проф. д-р Ів. Пакькевич*: Слов'янські літературні мови. *Ів. Огієнко*: Мова Євгена Малашюка. *М-р Ів. Ковалик*: Багатство складених наворотних творів в українському дієслові. Волошки в житті. *С. Гордінський*: В нас вірші пише всяк. *Проф. д-р Б. Кобилляцький*: Мова сьобобічних видамь для дітей і молодяку. Девник літературного критика, нові видання (Т. Микитив: Нові люди; В. Тулвітрів: Думи й пісні). Рідномовне. Дописи Прихильників рідної мови. Журнали, надіслані до Редакції. Від Адміністрації. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.; за границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа. Річник 1 (без 1-3 чисел) 5.00 зл.; річники II, III, IV, V і VI по 6.00 зл., опрацьований II і III по 7.50 зл.; в Європі по 9 зл., поза Європою по 2 дол. річник. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.